

1196 Dupé
0, 1196.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

XXV. KÖTET — 3. SZÁM

A MEGYÉK ELLENÁLLÁSA MÁRIA TERÉZIA ÚRBÉRI RENDELETEIVEL SZEMBEN.

ÍRTA
SZABÓ DEZSŐ
I. TAG.

— *Felolvasta a M. Tud. Akadémia II. osztályának
1932. évi április hó 11-én tartott ülésén.* —

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1934.

A megyék ellenállása Mária Terézia úrbéri rendeleteivel szemben.

Irta: Szabó Dezső.

Az akta-háború.

Az 1764/65. évi országgyűlésen az adó felemelésére vonatkozó tárgyalások folyamán — teljesen programmon kívül — napirendre került a parasztok szolgáltatásainak ügye is. Ez pedig azért történt így, mert az országgyűlés azt vallotta, hogy a parasztok az eddiginél több adót fizetni nem tudnak, a királyné viszont azt állította, hogy igenis tudnának fizetni, ha földesuraik túlságosan nem terhelnék meg őket, és hogy ez többé ne lehessen így, egészen váratlanul mindjárt törvényt is akart hozatni a parasztok szolgáltatásairól, amelyeket az u. n. urbáriumok szabályozták. Az országgyűlés nem járult hozzá a királyné törvénytervezetéhez, amelynek szóról-szóra való elfogadását pedig Mária Terézia elengedhetetlennek tartotta, minek következtében az országgyűlés nem alkotott törvényt az urbáriumokról. A királyné azonban ragaszkodott ahhoz a nézetéhez, hogy a parasztok adóbíró képességének emelésére mindent meg kell tenni, ezért 1765. márc. 19-én annak kijelentésével zárta be az országgyűlést, hogy e céljának elérésére minden eszközt fel fog használni.

E nyilatkozatot azonnal követte a tett, és nyomban az országgyűlés bezárása után, 1765. márc. 22-én már elküldötte Mária Terézia orvoslás végett a helytartó-tanácshoz azokat a panaszokat, amelyeket Vas megyéből épen a legnagyobb urak — a nádor és a tárnokmester — parasztjai nyújtottak be hozzá. A helytartó-tanács rendeletére a me-

gyék utasították a panaszkodó parasztok földesurait, hogy a törvények értelmében a panaszok ügyében úriszéket tartsanak. Az úriszék ítéletét azután a vármegye ítélőszéke felülvizsgálta, de mivel ennek döntésében a felek nem nyugodtak meg, a régi szokás és az uralkodó közfelfogás alapján a földesurak is és a parasztok is a királyi kúriához fellebbezték meg a megyei ítélőszék határozatát. Miután mindez így megtörtént, 1765. kora őszen Vas megye tudomásvétel végett felterjesztette a megyei ítélőszék határozatát a helytartó-tanácsához, amely ugyanezen célból továbbította a megye felterjesztését a királynéhoz.

Minthogy Mária Terézia szándéka a parasztoknak hozzá bizonyára nem véletlenül benyújtott panaszai kapcsán az volt, hogy azok alapján a legfőbb közigazgatási hatóság, a helytartó-tanács útján a parasztoknak az urbáriumokba foglalt, vagy foglalandó szolgáltatásaira befolyást gyakoroljon, a parasztok panaszainak Vas megyében már megtörtént és ennek példájára másutt is megtörténendő elintézési módja mellett, vagyis a megyei ítélőszék végzésének a kúriához való megfellebbezése esetén a királyné ezt a célját nem érthette volna el. Hogy tehát a panaszokban hozott ítélet a kúria elé ne kerülhessen, királyi biztost akart küldeni Vas megyébe, hogy ez intézze el a parasztok panaszait. A magyar kancellária azonban, sőt külön felterjesztésében maga Esterházy Ferenc kancellár is azt javasolta a királynénak, hogy erre az útra ne lépjen, mert így a megyék és az országgyűlés jogosan kifogásolnák eljárását, ha pedig a földesurak nem jelennének meg a megyébe küldött királyi biztos előtt, és arra hivatkoznának, hogy az úrbéri pörökben megvannak a törvényes fórumok, minden magyar bíróság feltétlenül felmentené őket, ha a királyné pört indítana ellenük. A királyságra ebből származó hátrány elkerülésére azt javasolta tehát a kancellária, hogy a királyné hagyja meg a parasztok panaszainak elintézésében a törvényes hatóságokat, vagyis az úriszéket és a megyei ítélőszéket, ellenben ne engedje meg azt, hogy a megyei ítélőszék határozatát a királyi kúriához fellebbezzék meg, hanem ezeket a határozatokat a helytartó-tanács vélemény-

nyes jelentésével együtt a kancellária útján terjesztse maga elé, és így az ország törvényes hatóságainak közreműködésével érheti majd el azt a célját, hogy a parasztnak szolgáltatását szabályozó urbáriumok elkészítésére döntő befolyást gyakorolhasson. Megemlítették a kancellária és a kancellár felterjesztései, hogy az ország közvéleménye szerint ugyan az úrbéri pörökben, vagyis a parasztnak földesuraik ellen való panaszai esetén a megyei ítélőszéktől a kúriához kell fellebbezni, de amint a kancellária 1763. nov. 3-i felterjesztésében már kifejtette, a magyar törvényekkel nem ellenkezik az sem, ha az adófizető parasztnak ügyét a közigazgatási hatóság intézi, minek következtében a helytartó-tanács a királyné parancsára köteles lesz a megyei ítélőszék határozatát referálni, s így a parasztnak panaszai ügyében a végső döntés az uralkodónál marad.

Mária Terézia elfogadta a kancellária felterjesztését, és 1765. okt. 31-én meghagyta, hogy ennek megfelelő rendeletek menjenek azokhoz a vármegyékhez, ahonnan a parasztnak — a vas megyeiek példáját követve — panaszaiakkal a királynéhoz fordultak. Ezeket a rendeleteket november 14-én el is küldötte az érdekelt megyékhez a helytartó-tanács. Nem sokkal később azután összeállította a királyné a kancelláriával azokat az elveket is, amelyek szerint a parasztnak konkrét panaszait orvosolni kell, továbbá meghatározta, milyen szolgáltatásokat nem követelhetnek többé a földesurak parasztaiktól. Az erre a két kérdésre vonatkozó rendelkezéseket foglalták magukban a puncta specialia és a puncta generalia, amelyeket a királyné 1766. febr. 13-án kelt elhatározása alapján febr. 20-án tudatott a helytartó-tanács most már az ország összes megyéivel.

A helytartó-tanács e rendeleteit a megyék kihirdették üléseiken, amelyek azután különféleképpen nyilatkoztak meg a parasztnak földesuraik ellen való panaszai elintézésénél előírt új eljárás módra nézve.

Egyes vármegyék egyszerűen tudomásul vették a felfőbb rendelkezést. Így pl. Arad megyének 1766. ápr. 8-án tartott ülése úgy határozott, hogy a helytartó-tanács rendeletét és az abban foglalt eljárás módot megértette, s vigyázn

is fog arra, hogy a parasztnak földesuraiknak minden törvénytelen elnyomásától mentesek legyenek. Megjegyezte továbbá, hogy a vármegyében eddig semmi ilyenemű panaszról nem hallottak, az esetleg előforduló visszaélésekre azonban vigyázni fognak, és ha lennének, meg fogják azokat szüntetni.¹ Körülbelül ugyanezt mondotta Békés megye is, amely ápr. 16-i ülésében úgy határozott, hogy a királyi rendeletet további mihez tartás végett kiadja a vármegye és az uradalmak hivatalnokainak.² Hasonlóképpen határozott ápr. 17-én Borsod megye, kijelentvén, hogy ha valami visszaélést tapasztalna, törvényes kötelességéből kifolyólag meg fogja azt szüntetni.³

Más megyék úgy érezték, hogy a helytartó-tanács rendeleteinek tudomásul való vételén túl menő nyilatkozatot is kell tenniük. Így cselekedett elsősorban Baranya megye, amely márc. 11-i üléséből arról értesítette a helytartó-tanácsot, hogy a megyében már mindenhol elrendelték az úriszék megtartását, ahol csak panaszt emeltek a parasztnak földesuraik ellen, és meghagyták, hogy az úriszékek ítéleteik meghozatalánál a febr. 20-i rendeletre is tekintettel legyenek, s olyan ítéleteket hozzanak, amelyek e rendelettel és az ország törvényeivel, valamint ősi, elfogadott szokásaival megegyeznek.⁴

Hasonló volt ehhez Szatmár megye állásfoglalása is, amely nov. 26-i üléséből azt a felterjesztést tette a helytartó-tanácsnak, hogy tisztelettel veszi tudomásul Ófelségének a parasztnak helyzete javítására irányuló gondját, amelyből kifolyólag felhívta figyelmüket az úriszékek és a megyei ítélőszékek megtartására, továbbá az ily esetekben követendő, előtűnik régóta jól ismert törvényes eljárás módra. Kijelentették azonban egyúttal, hogy noha náluk eddig a parasztnak semmiféle panaszt nem tettek földesuraik ellen, netalántán előforduló esetekben az ország törvényei szerint fognak eljárni.⁵

¹ Országos levéltár. Urbaria 1766. ápr. 8.

² U. o. Urb. 1766. ápr. 16.

³ U. o. Urb. 1766. ápr. 17.

⁴ U. o. Urb. 1775. márc. 11.

⁵ U. o. Literae consilii. 1766. 711.

Mivel azonban fontos elvi kérdéstről volt szó, az ország megyéinek jelentős többsége nem elégedett meg azzal, hogy legfeljebb az ország törvényeire hivatkozzék az említett rendeletekkel szemben, hanem szükségesnek tartotta azt is, hogy a magyar törvények szempontjából részletesen vegye bírálat alá a helytartó-tanács rendeleteit és azt rendelkezéseinek a törvényekkel való ellenkezéséről felvilágosítva, a törvényekbe ütköző rendeletek megváltoztatását kérje.

Első volt a rendelet ellen felíró megyék sorában Nógrád megye, amely úgy vélekedett, hogy a helytartó-tanács rendeletei által tilalmazott szolgáltatások egy része a magyar törvényeken alapszik. Épen ezért 1766. ápr. 9-én tartott üléséből azt jelentette a helytartó-tanácsnak, hogy az ilyen esetek kivételével végre fogja hajtani a kapott rendeleteket.⁶

Ugyanez volt a nézete Trencsén megye ugyanezen a napon tartott közgyűlésének is, amely elismerte annak az elvnek helyességét, hogy a parasztot a földesúr elnyomásától meg kell védeni, de azt is hangoztatta, hogy a nemeseknek a törvényekbe foglalt jogait is meg kell óvni. Épen ezért különös nyomatékkal ajánlotta a királynénak, hogy amint »jóakarátulag vigyáz arra, hogy a parasztokra szokatlan terheket ne rójanak, királyi tekintélyével méltóztatásuk kegyesen megtartani és megvédeni a földesuraknak a törvények által előírt jogait és kiváltságait is.«⁷

Somogy megye április 29-i ülésén részletesen foglalkozott a helytartó-tanács rendeleteivel és pontról-pontra haladva adta elő megjegyzéseit. A megye általában véve nem ismerte el, hogy a parasztlak tilalmazott szolgáltatásai jogtalanok lennének, és a helytartó-tanács hozott intézkedéseiről a rendelet végrehajtásáról semmit sem szólt.⁸

Pozsony megyének 1766. jan. 9-i üléséből küldött felirata azzal kezdődött, hogy a vármegye megdöbbenésének

⁶ U. o. Urb. 1766. ápr. 9.

⁷ U. o.

⁸ U. o. Urb. 1766. ápr. 29.

ad kifejezést amiatt, hogy az új rendeletek kétségbe vonják a magyar hatóságok pártatlanságát, ami ellen eddig semmiféle kifogás elő nem fordult, továbbá, hogy külföldön akarják elintézni az ország ügyeit. Kiemelte a vármegye, hogy az úrbéri pörök és egyéb pörök között semmiféle különbség nincsen, és amint az egyéb pörökben követendő eljárás elő van írva a magyar törvényekben, épígy elő van írva az úrbéri pörökben követendő is, viszont ha egyes esetekre nézve esetleg nem lennének szabályok a magyar törvénykönyvben, ismeretes az érvényben levő szokás, amely törvény erejével bír, és amely szerint eddig a magyar bíróságok mindig ítélkeztek. Mivel pedig Őfelsége esküt tett arra, hogy az országot törvényei és szokásai élvezetében meghagyja, az úrbéri ügyeket nem lehet elvonni a bírói hatóságok elől, és nem lehet a megyei tisztviselőket az úrbéri pöröknek az 1765. okt. 31-i királyi rendelet szerint való intézésére, vagyis esküjökkel ellenkező cselekedetre kényszeríteni. Az 1765. okt. 31-i rendeletben foglalt új eljárásmód a megye szerint nem is szükséges, mert hiszen esetleges visszaélésekkel szemben feltétlenül elegendő védelmet nyújtanak a vármegyék és a magyar bíróságok. Végül azt emelte ki a vármegye, hogy a magyar törvények értelmében törvény és szokás csakis törvényes úton, azaz az országgyűlés hozzájárulásával változtatható meg.⁹

Hasonló elvek alapján írt fel a nov. 14-i rendelet ellen Liptó megye, amelyet ezenkívül közelebbről érintett a királynénak 1766. jan. 13-án kelt azon rendelete is, amely meghagyta, hogy a rózsahegyieknek és lipcseieknek végleges ítélelhozatal céljából a királyi táblához fellebbezett és oda felküldött pörét a táblától vissza kell venni és a helytartó-tanács útján legfelsőbb felülvizsgálat céljából hozzá kell felterjeszteni.

Liptó megyének 1766. jan. 29-i ülése minden általános okoskodást, vagy megjegyzést elhagyva 12 pontban foglalta össze kifogásait a helytartó-tanács rendeleteivel szem-

⁹ U. o. Lit. cons. 1766. 162.

ben¹⁰ és a magyar törvények sérelmeit megállapítva azt kérte, eszközölje ki a helytartó-tanács, hogy a rózsahegyieknek és a lipseiecknek úrbéri pöreit a magyar törvényeknek megfelelően a kúria fejezze be.¹¹

Az úrbéri pörök felülvizsgálására az 1765. okt. 31-i rendelet által a helytartó-tanács kebelében szervezett úrbéri bizottság 1766. febr. 14-én vette tárgyalás alá Pozsony és Liptó feliratait, és úgy határozott, hogy mivel ezeket az aggodalmakat a helytartó-tanács már régebben kifejtette Öfelsége előtt, aki azonban ennek ellenére másképpen döntött, a megyéknek alkalmazkodniok kell a legfelsőbb elhatározáshoz.¹² A bizottságnak e határozatát elfogadta a helytartó-tanács is, és midőn febr. 17-én a királyi rendeletnek megfelelő eljárásra utasította a két vármegyét,¹³ ezen intézkedésének megtételét egyidejűleg jelentette a királynénak is.¹⁴

Pozsony megye rendei úgy találták, hogy a helytartó-tanács e leirata csak azért jöhetett létre, mert nem fejtették ki elég részletességgel a megyének a magyar törvényeken alapuló felfogását, ezért szükségesnek tartották, hogy pontosabban is megmondják a helytartó-tanácsnak, miben állnak ezek, az előbbi feliratokban csak általánosságban jelzett sérelmek. E célból a jún. 30-án tartott megyegyűlés, mint Liptó megye, szintén pontokba foglalta össze a nemességet ért sérelmeket és annak a reményének adott kifejezést, hogy Öfelsége mindezekre az okokra való tekintettel vissza fog térni az úrbéri ügyek elintézésének régi útjára, amit a magyar nemesség meg is érdemel, mivel annak idején vérét áldozta a királynéért.¹⁵

A helytartó-tanács egyelőre semmit sem felelt a vármegye második felterjesztésére, sőt a királyné elé is csak

¹⁰ Itt jegyzem meg egyszerismindenkorra, hogy helykimelés céljából itt is és a következőkben is mindenütt el kellett hagynom a megyék argumentálásának részletes ismertetését.

¹¹ Orsz. It. Lit. cons. 1766. 162.

¹² U. o.

¹³ U. o. Urb. 1766. febr. 17.

¹⁴ U. o. Lit. cons. 1766. 612.

¹⁵ U. o. Lit. cons. 1766. 711.

majdnem félév elteltével, dec. 18-án terjesztette ezt a feliratot. Mária Teréziának azonban valamiképen enélkül is kezéhez jutott a vármegye felirata, amelyet a kancellárnak júl. 16-án megküldve, arra szólította fel Esterházyt, hogy két nap leforgása alatt közölje vele rája vonatkozó véleményét.¹⁶ Mivel ez a rendelkezés elintézetlenül maradt ránk, lehetséges, hogy nem ment el a kancellárhoz, aki azonban úgylis megmondotta a vármegyének a feliratról véleményét. Júl. 19-én ugyanis magánlevelet intézett Esterházy Pozsony vármegyéhez, amelyben kijelentette, hogy a neki magánúton megküldött feliratot nem helyesli, mert egyrészt Öfelségének elhatározott szándéka az, hogy ragaszkodik rendeletéhez, másrészt pedig a felirat hangja nem kifogástalan. Épen ezért értesítette a vármegyét, hogy feliratát nem pártolhatja, hanem alkalmazkodjék a vármegye a királyi rendelethez.¹⁷

Csatlakozott Pozsony és Liptó elvi álláspontjához Nyitra megye is. A vármegyének máj 7-én tartott ülése igen határozottan állapította meg, hogy az úrbéri ügyekben kiadott újabb rendelkezések sértik a nemesek kiváltságait, de egyúttal annak a reményének is kifejezést adott, hogy a királyné orvosolni fogja az őket ért sérelmeket, ha hozzá fordulnak kérésükkel. Kijelentette feliratában a vármegye azt is, hogy a törvényeket ért sérelmek kiemelésével nem azt akarja elérni, hogy ezentúl a nemesek büntetlenül követeljenek túlzott szolgálatokat parasztaiktól, hanem csak azt, hogy amint a törvény gondoskodik a parasztok védelméről, épúgy megtartsák azokat a törvényeket is, amelyek a nemesi kiváltságokat foglalják magukban, bizton remélve, hogy a helytartó-tanács előterjesztése alapján kérésüknek a királyné helyet is fog adni, mivel a nemesek mindig hűségesen szolgáltak a királynénak, midőn nehéz helyzetében hozzájuk fordult.¹⁸

A helytartó-tanács szigorúan ragaszkodott az 1765. okt.

¹⁶ Staatsarchiv. St. R. 1766. 1879.

¹⁷ Orsz. It. Nádori It. Lad. 62. Fasc. 14. N° 9.

¹⁸ U. o. Lit. cons. 1766. 633.

ben¹⁰ és a magyar törvények sérelmeit megállapítva azt kérte, eszközölje ki a helytartó-tanács, hogy a rózsahegyieknek és a lipsecieknek úrbéri pöreit a magyar törvényeknek megfelelően a kúria fejezze be.¹¹

Az úrbéri pörök felülvizsgálására az 1765. okt. 31-i rendelet által a helytartó-tanács kebelében szervezett úrbéri bizottság 1766. febr. 14-én vette tárgyalás alá Pozsony és Liptó feliratait, és úgy határozott, hogy mivel ezeket az aggodalmakat a helytartó-tanács már régebben kifejtette Őfelsége előtt, aki azonban ennek ellenére másképen döntött, a megyéknek alkalmazkodniok kell a legfelsőbb elhatározáshoz.¹² A bizottságnak e határozatát elfogadta a helytartó-tanács is, és midőn febr. 17-én a királyi rendeletnek megfelelő eljárásra utasította a két vármegyét,¹³ ezen intézkedésének megtételét egyidejűleg jelentette a királynénak is.¹⁴

Pozsony megye rendei úgy találták, hogy a helytartó-tanács e leirata csak azért jöhetett létre, mert nem fejtették ki elég részletességgel a megyének a magyar törvényeken alapuló felfogását, ezért szükségesnek tartották, hogy pontosabban is megmondják a helytartó-tanácsnak, miben állnak ezek, az előbbi feliratukban csak általánosságban jelzett sérelmek. E célból a jún. 30-án tartott megyegyűlés, mint Liptó megye, szintén pontokba foglalta össze a nemességet ért sérelmeket és annak a reményének adott kifejezést, hogy Őfelsége mindezekre az okokra való tekintettel vissza fog térni az úrbéri ügyek elintézésének régi útjára, amit a magyar nemesség meg is érdemel, mivel annak idején vérét áldozta a királynéért.¹⁵

A helytartó-tanács egyelőre semmit sem felelt a vármegye második felterjesztésére, sőt a királyné elé is csak

¹⁰ Itt jegyzem meg egyszersmindenkorra, hogy helykimelés céljából itt is és a következőkben is mindenütt el kellett hagynom a megyék argumentálásának részletes ismertetését.

¹¹ Orsz. lt. Lit. cons. 1766. 162.

¹² U. o.

¹³ U. o. Urb. 1766. febr. 17.

¹⁴ U. o. Lit. cons. 1766. 612.

¹⁵ U. o. Lit. cons. 1766. 711.

majdnem félév elteltével, dec. 18-án terjesztette ezt a feliratot. Mária Teréziának azonban valamiképen enélkül is kezéhez jutott a vármegye felirata, amelyet a kancellárnak júl. 16-án megküldve, arra szólította fel Esterházyt, hogy két nap leforgása alatt közölje vele rája vonatkozó véleményét.¹⁶ Mivel ez a rendelkezés elintézetlenül maradt ránk, lehetséges, hogy nem ment el a kancellárhoz, aki azonban ügyis megmondotta a vármegyének a feliratról véleményét. Júl. 19-én ugyanis magánlevelet intézett Esterházy Pozsony vármegyéhez, amelyben kijelentette, hogy a neki magánúton megküldött feliratot nem helyesli, mert egyrészt Őfelségének elhatározott szándéka az, hogy ragaszkodik rendeletéhez, másrészt pedig a felirat hangja nem kifogástalan. Épen ezért értesítette a vármegyét, hogy feliratát nem pártolhatja, hanem alkalmazkodjék a vármegye a királyi rendelethez.¹⁷

Csatlakozott Pozsony és Liptó elvi álláspontjához Nyitra megye is. A vármegyének máj 7-én tartott ülése igen határozottan állapította meg, hogy az úrbéri ügyekben kiadott újabb rendelkezések sértik a nemesek kiváltságait, de egyúttal annak a reményének is kifejezést adott, hogy a királyné orvosolni fogja az őket ért sérelmeket, ha hozzá fordulnak kérésükkel. Kijelentette feliratában a vármegye azt is, hogy a törvényeket ért sérelmek kiemelésével nem azt akarja elérni, hogy ezentúl a nemesek büntetlenül követeljenek túlzott szolgálatokat parasztjaiktól, hanem csak azt, hogy amint a törvény gondoskodik a parasztok védelméről, épúgy megtartsák azokat a törvényeket is, amelyek a nemesi kiváltságokat foglalják magukban, bizton remélve, hogy a helytartó-tanács előterjesztése alapján kérésüknek a királyné helyet is fog adni, mivel a nemesek mindig hűségesen szolgáltak a királynénak, midőn nehéz helyzetében hozzájuk fordult.¹⁸

A helytartó-tanács szigorúan ragaszkodott az 1765. okt.

¹⁶ Staatsarchiv. St. R. 1766. 1879.

¹⁷ Orsz. lt. Nádori lt. Lad. 62. Fasc. 14. N° 9.

¹⁸ U. o. Lit. cons. 1766. 633.

31-i rendelethez és 1766. máj. 30-án egyszerűen azt felelte a megyének, hogy Ófelsége az eddig tapasztalt kihágások megakadályozása céljából azt kívánja, hogy az úrbéri ügyeket más hatóság tárgyalja, mint amely eddig intézte, azért az úrbéri ügyek intézését az általa előírt szabályzatnak megfelelő mód szerint a közigazgatási hatóságokra bízta.

Amint Pozsony, úgy Nyitra megye sem elégedett meg a nyert felvilágosítással, hanem júl. 9-én újabb felterjesztéssel fordult a helytartó-tanáchoz, kérve azt, hogy a magyaroknak az uralkodóház védelmében szerzett érdemeire való tekintettel eszközölje ki a királynénál az úrbéri ügyek eddigi elintézési módjának fenntartását.¹⁹

Szepes megye okt. 7-iki ülése szintén kemény hangon írt fel a helytartó-tanáchoz az új rend ellen, és azt kívánta a helytartó-tanáctól, hogy tisztéből kifolyólag lépjen közbe Ófelségénél a magyar törvények és a nemesi kiváltságok érvényességének változatlanul való fenntartása érdekében.²⁰

Hont megye okt. 21-i ülésén szintén sérelmesnek minősítette azt, hogy az új eljárás mód az úrbéri pöröket a bíróságtól elvonja, de mivel meg van arról győződve, hogy Ófelsége nem akarja a nemesek szabadságát megsérteni, orvoslás céljából pontosan felsorolta azokat a sérelmeket, amelyek az új eljárás következtében állanak elő, befejezésül megjegyvezvén, hogy ha Ófelsége a régi rendet mindenképen meg akarja változtatni, hasson oda, hogy az új szabályozás törvényes úton, azaz a legközelebbi országgyűlésen történjék meg.²¹

Ugyanerre az eredményre jutott Trencsén megye dec. 11-i ülése is, amely egyben ehhez még azt is hozzátette, hogy amíg ez a változtatás törvényesen meg nem történik, a nemesség régi jogai és kiváltságai érvényesek.²²

¹⁹ U. o.²⁰ U. o.²¹ U. o.²² Orsz. It. Lit. cons. 1766. 711.

Nógrád megye okt. 22-i ülésén foglalkozott az urbáriumok elkészítéséről szóló rendeletekkel és a sérelmekre rámutatva végül arra hivatkozott a vármegye, hogy téves felfogás az, amely azt állítja, hogy a parasztot védeni kell, mert az fizeti az adót, mivel a nemes is fizet adót, csak hogy a vérével. Épen azért arra kérte a megye a királynét, elégedjék meg a nemesek véradójával, és ne kívánjon tőlük ennél többet.²³

A helytartó-tanács nem túlságosan sokat adott a megyék izgatott hangú felterjesztéseire, és most még annyit sem felelt nekik, hogy a királyi rendeletekhez alkalmazkodjanak, hanem hivatali kötelességének megfelelően minden egyes alkalommal elküldte hozzájuk az urbáriumok elkészítése tárgyában kiadott újabb rendeleteket, sőt azt sem tartotta egyelőre szükségesnek, hogy ezekről a feliratokról a királynénak jelentést tegyen, úgyhogy Nyitra, Szepes, Nógrád és Hont feliratait csak nov. 6-án terjesztette fel, de akkor is csupán tudomásvétel céljából, a királynéhoz.²⁴

Az udvarban azonban ekkor már nem nézték olyan nyugodtan a megyékből érkező feliratokat, mint ahogyan a helytartó-tanács fogadta azokat. Ennek oka az volt, hogy olyan vármegyében is jelentkeztek nehézségek, és olyan vármegyéből is érkezett kifogásokkal teli felirat, amelybe már régebben küldöttek királyi biztost a parasztok panaszainak orvoslására. Tolnából ugyanis az ott működő királyi biztos, Győry Ferenc, 1766. okt. 26-án jelentést küldött a királynéhoz, és elpanaszolta, hogy megbízatásának teljesítése elé Nedeczky Miklós főjegyző s Perczel József földbirtokos nehézségeket gördítenek. A főjegyző a megyei ítélőszék tárgyalása alkalmával állandóan beleszólt az ő beszédébe, amidőn pedig arra kérte, hogy ne tegye ezt, távozással fenyegetőzött, majd amikor felolvasta a megyei ítélőszéken az ő elnöklete alatt hozott ítéleteket, ezek ellen a főjegyző kifogást emelt, Perczel pedig azt a kijelentést

²³ U. o. Lit. cons. 1766. 633.²⁴ U. o.

tette, hogy a királyi biztos nem törvényes elnöke a megyei ítélőszéknek, és azután az ülésről eltávozott. A Tolnában történekről jelentést tett Győry a helytartó-tanácsához is, és elégtételt követelt a rajta, mint a király személyének képviselőjén ejtett sérelemért. A helytartó-tanács okt. 31-i ülésén tárgyalta Győry jelentését. Tolna megyének ez ülésen jelenlevő főispánja, Klimó György, pécsi püspök kijelentette, hogy a főjegyzőnek ilyen viselkedését nem tűri el, és azt a jövőben meg fogja akadályozni. A helytartó-tanács helyeselte ezt az álláspontot, de ezen felül azt is javasolta még a királynénak, hogy Nedeczkyt és Perczelt az uralkodó nevében a legközelebbi megyegyűlésen rójják majd meg helytelen magaviseletükért.²⁵

A kancellár még ugyanezen a napon a királyné elé terjesztette a helytartó-tanács javaslatát, amihez Mária Terézia teljes egészében hozzájárult. A Bécsbe érkező Győry elegendőnek tartotta a büntetésnek a helytartó-tanács által javasolt mértékét, mire a kancellária nov. 18-án felterjesztette a királyi biztos által a megyei ítélőszéken felolvasandó királyi rendelet szövegét,²⁶ azonban még ugyanezen a napon elállott ettől a javaslatától, aminek oka a következő volt.

A megyei ítélőszéken történekekkel eközben, nov. 7-én Tolna megye közgyűlése is foglalkozott és kifogásolta, hogy noha a megyére nézve csak júl. 29-én rendelte el a királyné a parasztok mozgalmának lecsillapítására kiküldött királyi biztosnak az úrbéri pörökben tartott megyei ítélőszékeken való elnöklését, a királyi biztos már előbb is elnökölt ilyen üléseken. Az ily módon elintézett ügyek jegyzékét a szenvedett sérelem orvoslása céljából a vármegye felterjesztette a helytartó-tanácsához, azt kérve, hogy mivel a megyében a rend már helyreállott, a megyei hivatalnokok hatáskörét korlátozó királyi biztost hívják vissza. Kérésének teljesítését remélve, a vármegye ünnepélyesen megfogadta, hogy a parasztokat a maga hatalmából kifolyólag

²⁵ Orsz. It. Lit. cons. 1766. 618.

²⁶ U. o. Or. ref. 1766. 613.

minden elnyomástól meg fogja oltalmazni, azonban a megkezdett úrbéri pörök elintézését függőben hagyandónak tartotta mindaddig, míg Ófelsége döntése megérkezik. A múltra nézve azt kérte a vármegye, hogy az iregieknek a királyi biztos által már felküldött úrbéri pörét, valamint a királyi biztos által azután felküldendő úrbéri pöröket a helytartó-tanács a vármegye által törvényes módon történnendő elintézés céljából küldje vissza. Megígérte a vármegye, hogy az ilyen módon szabályszerűen letárgyalt pöröket tudomásulvétel végett fel fogja terjeszteni a helytartó-tanácsához, de ha a pörben álló felek bármelyike a bírósághoz fellebbezne, át fogják tenni a pört a bírósághoz, mert azon a nézetten vannak, hogy a törvényes rendnek megtartása ellen Ófelségének sem lesz kifogása.²⁷

A vármegye feliratát megkapva, a helytartó-tanács nov. 17-én azt a javaslatot terjesztette a királyné elé, hogy a vármegye főispánja azonnal menjen megyéjébe, tartson ülést, és hívja fel a megyei tisztviselőket, hogy Ófelségének az urbáriumokra vonatkozó törekvésében segítségére legyenek, rendeleteinek pontosan engedelmeskedjenek és a köznyugalmat helyreállítani törekedjenek, Nedetzky és Perczel okt. 31-én javasolt megintését azonban egyelőre hagyják függőben.²⁸

A helytartó-tanács véleményét a kancellária másnap terjesztette a királyné elé, azt javasolva, hogy járuljon hozzá a benne foglaltakhoz, mert így lehet a megye rendjét a legkönnyebben helyreállítani.²⁹

Amikor ez a felterjesztés és vele a megye felirata az udvarhoz érkezett, ott a helytartó-tanács nov. 6-i felterjesztéséből már ismert volt és élénk megbeszélés tárgyát alkotta Nógrád megye okt. 22-én hozott határozata. A megye határozatáról tudomást szerezve a királyné titkárával, báró Püchlerrel azonnal levelet íratott Nógrád megye főispánjához, gróf Grassalkovics Antalhoz és a történekről felvilá-

²⁷ Staatsarchiv. St. R. 1766. 2998.

²⁸ Orsz. It. Lit. cons. 1766. 657.

²⁹ U. o. Or. ref. 1766. 613.

gosítást kért tőle. A királyné levelét nov. 8-án megkapva, Grassalkovics nov. 12-én írott igazoló jelentésében kiemelte, hogy az okt. 22-i megyegyűlésen nem volt jelen, midőn azonban megkapta annak jegyzőkönyvét, még Püchler levelének vétele előtt nov. 12-ére maga elé idézte az alispánt és a főjegyzőt, hogy neki a történekről jelentést tegyenek. Jelentésüket igazoló iratához csatolva, mindenekelőtt sajnálkozását fejezte ki, hogy ez a dolog a megyegyűlésen megeseett, de ezt megakadályozni nem állott módjában, mert a megyegyűlés kimondotta, hogy az ülés jegyzőkönyvét csak a felirat elküldése után mutatják be a főispánnak, és így ő is csak utólagosan értesült a történekről, ami azonban kétségtelenül szabálytalan dolog. Ha ő elnökölt volna az ülésen, ilyen határozatot bizonyára nem hoztak volna, de ezért nem lehet hibáztatni az alispánt sem, mert az engedelmeskedni tartozik a megye rendelkezésének. A megye eljárását is mentegette Grassalkovics, aki egyébként biztosra vette, hogy rossz szándék nem vezette a nemeseket, hiszen a legutóbbi porosz háború alkalmával is szinte erejükkel felülmúló áldozatot hoztak a királynéért. Épen erre való hivatkozással kérte őszinte sajnálkozásának kifejezésével, hogy a királyné a történeket bocsássa meg a vármegyének³⁰

Nógrád és Tolna megyének erőshangú és a legfelsőbb szándékkal való szembeszállást mutató feliratai, valamint a lényegileg hasonló célzattal, de több óvatossággal más vármegyékből érkező feliratok bizonyos nyugtalansággal töltötték el az udvart, és a kancellária feliratáról véleményüket nyilvánító államtanácsosok nyíltan kifejezést is adtak a felfogásuknak. Borié úgy találta, hogy a vármegyék és hivatalnokaik túlságosan is merészen hivatkoznak jogaikra, valamint a multa és ez által Ófelségének a parasztok helyzetének javítására irányuló szándékát megghiúsítani igyekeznek, minthogy az urbáriumok ügyét továbbra is a bíróságok elé akarják vinni. Szerinte a kancelláriának és a helytartótanácsnak az lett volna a kötelessége, hogy mihelyt valamelyik

lyik megyétől ilyen felirat érkezett, azt megfelelő megrovással haladéktalanul küldje vissza, és kioktassa az illető megyét, mint kell viselkednie. Mivel ez nem történt meg, a többi megyék is vérszemet kaptak és követték a példát. Biztosra lehet ugyanis venni, hogy a megyék leveleztek egymással és így jöttek létre ezek az azonos határozatok. Épen azért meg kellene kérdezni a kancelláriát, hogy mindezek után miképen vélekedik a megyék viselkedéséről és miképpen gondolja, hogy a további káros következményeket el lehet kerülni.

Magában a Tolna megyében történekre nézve úgy vélekedett Borié, hogy jobb lett volna, ha a kancellária a rája való hivatkozás helyett csatolta volna felterjesztéséhez Győry jelentését, mert véleménye szerint ez esetben bizonyára több súlyosbító körülmény is merült volna fel. De ha csupán a megye felterjesztését és Nedeczky főjegyző azon írását veszik is tekintetbe, amelyek alapján a vármegye döntése létrejött, ezekben is oly vakmerőségek fordulnak elő, amelyek büntetlenül nem maradhatnak. Tolnában ugyanis nemcsak a királyi biztosnak járó tiszteletet nem adták meg, hanem Ófelségének az urbáriumok ügyében kiadott rendeleteit is törvénytelennek jelentették ki, sőt azzal vádolják Ófelségét, hogy túllépi a királyi hatalmat és a nemzet szabadságait nem tartja tiszteletben. Ezenfelül a megye egyszerűen felfüggesztette tisztviselőinek működését, mintha ezek nem is a királytól, hanem tőle kapnák bírói hatalmukat. Ha azt is nézik, ami a többi megyékben történt, az államtanácsos véleménye szerint világosan kitűnik, hogy több helyen nyíltan szembe akarnak szállani a királyi rendeletekkel és Nyitra megye feliratának bevezetése egyenesen az aranybullára hivatkozva már azt fejtegeti, hogy a nemeség nem tartozik hűséggel a királynak, ha az uralkodó az ő jogaikat megsérti, a felirat befejezése pedig lényegileg azt mondja, hogy a megye nemessége hajlandó életét és véréát áldozni szabadságainak megvédéséért.

Mindezekből most már azt következteti Borié, hogy mindjárt kezdetben szigorú fellépésre van szükség, mert különben nagyobb baj lesz a dologból. Javasolja tehát, hogy

³⁰ Staatsarchiv. St. R. 1766. 3038.

Nedeczkyt és Perczelt fosszák meg hivataluktól, a helytartó-tanács vonja őket felelősségre ellenszegülésükért, de meg kell róni azokat is, akik rajtuk kívül aláírták a megyei ítélszék határozatát. Helyesnek tartja ezenkívül, hogy a főispán rendesinálás céljából megyéjébe menjen, de azt is el kellene rendelni, hogy mielőbb fejezzék be a tolnamegyei úrbéri pöröket, sőt mivel a fennálló körülmények közt a nyílt forradalom kitörésétől is kell tartani, azt javasolja, hogy nagyobb számú katonaságot vigyenek Nógrád és Tolna megyébe.

Mintha pedig mindezek egyszer elmondva nem is lennének elég világosak, még egyszer nyomatékosan összefoglalja mindazt, amit a megyék felirataival kapcsolatban tenni kell. Meg kell tehát hivataluktól fosztani — foglalja össze véleménynyilvánítását — Nedeczkyt és Perczelt, mert ezek ellenszegülni nem tudó egyes emberek, akik az őket ért büntetést azonnal érezni fogják s akiket fizetésük elvonása érzékenyen érint. Ezenfelül felségsértés címén azért kell őket felelősségre vonni, mert ennek a véteknek büntetése fej- és jószágvesztés, és így ennek hatása meglesz a vármegyére is, meg a többi megyei hivatalnokra is. A katonaság számát azért kell növelni, hogy kellő nyomatékot lehessen adni a kimondott szavaknak. A megkezdett úrbéri pörök befejezése azért volna sürgős, mert így a saját személyükön tapasztalt segítségnyújtás következtében a parasztok a királyhoz fognak pártolni, minek következtében a nemesség ellenálló ereje csökken, a királyé pedig emelkedni fog. E célból az is hasznos lenne, ha az előbbi királyi biztos, Svetits personalis, visszamenne a vármegyébe, mert az ilyen magasrangú hivatalnokoknak nagyobb a tekintélye. Klimó visszamenetelének nem kellene azonnal megtörténnie, hanem csak valamivel később, nehogy azután a főispán közvetítőnek higgyje magát a király és a nemesség közt. Végül mivel a nemesség a prohibita generalia ellen van, elsősorban ennek a végrehajtását kell a megyétől követelni.

Stupan államtanácsos is nagyon felháborodott a történeteken. Mindenekelőtt azt állapította meg, hogy ezek szigorú megtorlás nélkül nem maradhatnak, azután pedig azon

botránkozott meg, hogy a helytartó-tanács és a kancellária semmi felháborítót nem találnak ebben a dologban, s a két főbűnös megbüntetését el akarják odázni. Ő is kifogásolja, hogy Györy jelentése nincs az aktához csatolva, de ezenfelül azt sem tartja helyesnek, hogy Cothmann helytartó-tanácsosnak Püchler kabinettitkár által megküldött jegyzetei sincsenek az aktához csatolva, mert az előbbi nélkül nem lehet a dolgok pontos menetét megismerni, az utóbbi nélkül pedig nem lehet a legfelsőbb elhatározás iránt alapos előterjesztést tenni. Ez akták ismerete nélkül is feltétlenül szükségesnek tartja azonban, hogy Ófelsége nevében megróják a megyegyűlésen Nedeczkyt és Perczelt, de ezenkívül helyes lenne őket hivataluktól is felfüggeszteni és fizetésüket megszüntetni, sőt fenntartani a jogot további megbüntetésükre is. Helyesnek tartja végül, hogy Klimó megyéjébe menjen rendet csinálni.

Az egyébként szűkszavú és felfogásában igen mérsékelt gróf Blümegen államminiszter szokásától eltérően szintén bővebben foglalkozott a történetekkel. Mivel Tolna és Nyitra megye körülbelül ugyanúgy írnak, és ezt a hangot Pozsony megye kezdette használni, szerinte is legfőbb ideje most már annak, hogy kellő komolysággal lépjenek fel a vármegyékkel szemben, mert ha megfelelő válasz nélkül marad a két vármegye felterjesztése, amint az Pozsony megyéével történt, a többi megyék hasonló felirata fog következni, és lassanként az egész nemesség szembehelyezkedik a királyné rendeleteivel. Személyi tekintetben elfogadja a Borié és Stupan által ajánlottakat, de mivel Nedeczky és Perczel csupán eszközei voltak a vármegyének, hasznosnak látná, ha elfogadná a kancellária a helytartó-tanács ajánlatát, mely az egész ügy alaposabb megvizsgálását ajánlja. Ennek megfelelően azt javasolta tehát, hogy menjen a főispán megyéjébe, terjessze fel a Borié által kívánt jelentést, nyomozza ki azt, hogy elsősorban kik voltak a felirat alapjául szolgáló határozat szerzői, végül teremtsen rendet és hajtsa végre a vármegyében Ófelsége rendeleteit. Ha a főispán jelentése megérkezik, akkor lehet majd arról határozni, miképen járjanak el a bűnösökkel szemben. Nagyobb

számú katonaság kirendelését, továbbá a megkezdett úrbéri pöröknek gyors befejezését ő is szükségesnek véli, de Svetits visszarendelését nem tartja helyesnek, mert a personalis már régebben elment a vármegyéből.

Az államtanács többi tagjai, Starhemberg és Kaunitz hercegek Blümegen álláspontjához csatlakoztak.

Mindezek alapján Tolna megye felirata ügyében dec. 3-án úgy döntött a királyné, hogy mivel Nedeczky és Perczel a megyei hivatalnokok esküjével ellenkezően cselekedtek, és nemcsak megszővegezték, hanem alá is írták a megyei ítélőszék határozatát, és ugyanilyen helytelen határozat meghozatalában a megyegyűlésen is résztvettek, Nedeczkyt fel kell függeszteni állásától, fizetését meg kell szüntetni, Perczel ügyében pedig a királyi biztos tegyen újabb jelentést. Ezen felül elrendelte Mária Terézia, hogy a királyi biztos mielőbb fejezze be és terjessze fel a Tolnában megkezdett úrbéri pöröket s nagyobb számú katonaság menjen a vármegyébe. Ezen rendelkezéseit így okolta meg a királyné: »A parasztok védelmének közérdekét a földesurak által gyakorolt szokatlan elnyomás által elhomályosodni nem engedem, sőt ellenkezőleg elhatároztam, hogy az országnak a parasztok elnyomása ellen szóló üdvös törvényeit hathatósan megvédem.«³¹

A helytartó-tanács a nov. 6-i felterjesztésére nézve szintén megegyezett az államtanácsosok véleménye és csatlakozott Cothmannak Stupan votumában említett, de ránk nem maradt véleményéhez. Borié helyesnek tartotta, hogy amint Cothmann ajánlja, szólítsák fel Grassalkovicst új megyegyűlés tartására, ott világosítsa föl a főispán a megye rendeit helytelen viselkedésükről, és a királyi jogokat előtűk feltárva ismertesse be velük cselekedetiük helytelen voltát. Ha ennek nem lenne hatása, s a megye rendei nem vonnák vissza határozatukat, semmisítse meg azt s ennek legfelsőbb parancsra való megtörténtét vezesse bele a jegyzőkönyvbe.

Stupan arra mutatott rá, hogy a megyei feliratok kö-

³¹ Orsz. lt. Or. ref. 1766. 577. Staatsarchiv. St. R. 1766. 2998.

zös jellemvonása az, hogy mindenikből a királyné szándékának végre nem hajtására való törekvés tűnik ki, és legfeljebb az köztük a különbség, hogy némelyik felirat hangja kissé mérsékeltőbb. Ezenfelül kiemelte azt a szerinte igen fontos körülményt is, hogy noha ezek a feliratok jórészt még május, június és július hónapokban keltek, a kancellária eddig semmit sem jelentett felőlük, hanem csak most terjeszti fel azokat. Véleménye szerint a kancelláriának ezen eljárása okozta azt, hogy a megyék bátorsága ennyire megnövekedett, és épen ezért javasolta Nedeczky és Perczel szigorú megbüntetését, míg a nógrádiak megbüntetésével várni kellene a kancellária részletes jelentésének felérkezéséig, hogy így a büntetés az elkövetett helytelen cselekedettel arányba legyen hozható.

A két nézet közül Starhemberg Boriéhoz csatlakozott, s mivel Blümegen is ezt fogadta el, ez lett a végső elhatározás. A Blümegen által fogalmazott és dec. 3-án elfogadott legfelsőbb elhatározásban a királyné megállapította, hogy az eddigi illetlen hangú és helytelen tartalmú feliratokból azt látja, hogy jóságával és szelídségével visszaéltek. »Hogy ennek az illetlen írásmódnak és a királyi hatalomra nézve oly káros kihágásoknak hátrányosabb következményei ne legyenek, hanem a vármegyék a királyi méltóság iránt köteles engedelmességhez visszatérjenek«, elrendeli, hogy Grassalkovics Nógrádban új megyegyűlést tartson, illetlen írásmódjáért rója meg nevében a vármegyét, s a megye határozatát megsemmisítve, vezesse bele a megye jegyzőkönyvébe a határozat megsemmisítésének királyi parancsra való történéseit. Meghagyta ezenfelül a királyné, hogy a kancellária köriratban hívja fel a vármegyéket arra, hogy az uralkodóval szemben illedelmes hangot használjanak.³²

A legfelsőbb elhatározás alapján a kancellária dec. 18-án terjesztette fel a Grassalkovicshoz intézendő rendelet, valamint a megyékhez küldendő körirat tervezetét, amelyet Mária Terézia bizonyos változtatásokkal elfogadott.³³

³² Staatsarchiv. St. R. 1766. 3038. Orsz. lt. Or. ref. 1766. 577.

³³ Orsz. lt. Or. ref. 1766. 590. A változtatásokat pontosabban nem ismerjük, mivel a megyékhez intézett körirat fogalmazata nem maradt reánk.

Ennek megfelelően ment el azután dec. 20-án Grassalkovichhoz a királyné rendelete,³⁴ majd dec. 22-én 20, dec. 23-án pedig 23 megyéhez a helytartó-tanács körrendelete, amely azt kívánta, hogy a megyék felterjesztéseikben illetelmes hangot használjanak.³⁵

Mialatt mindezeket elhatározták, azalatt történt, hogy Sopron megye a ligvándi uradalomra nézve megállapított urbáriumot megkapva, felhasználta az alkalmat arra, hogy a ligvándi urbárium egyes pontjain kívül az úrbéri szabályozásnál követett új eljárás módra is megtegye a maga megjegyzéseit. Az 1766. nov. 12-én tartott megyegyűlés felirata tehát megállapította, hogy mivel Sopron megyében törvényes s a szokás által megerősített régebbi urbáriumok és szerződések vannak, új urbáriumok készítésének elrendelése a régebben is urbáriumokkal bíró és parasztjaikkal szerződésileg megállapodó földesurakkal szemben sérelmes dolog.³⁶

A kancellária nov. 18-án kelt felterjesztésében megjegyezte, hogy a megye álláspontja azt látszik jelenteni, mintha Sopron megye a bírói út fenntartását kívánná, figyelmeztetni kell tehát a vármegyét, hogy Ófelsége e tekintetben már döntött és akaratát többször is kinyilvánította, azért a vármegye is ehhez alkalmazkodjék, ha pedig vannak a megyében régi urbáriumok, vagy szerződések, azokat az előírt mód szerint mutassa be az úriszéknek és a megyei ítélőszéknek, amelyek azután végső fokon való döntés céljából Ófelsége elé fogják terjeszteni azokat.³⁷

Amint már láttuk, a vármegyék hasonló tartalmú feliratait ekkor már nem fogta fel az udvar egyszerű elméleti vitatkozásnak, épen ezért az államtanácsosok nem tartották elegendőnek a kancellária javaslatát. Stupán azt ajánlotta, hogy róják meg a vármegyét, amiért a királyi rendeletek ellenére még mindig az urbáriumok bírói úton való elkészí-

³⁴ Orsz. lt. Conc. exp. 1766. 71. ex Dec.

³⁵ U. o. Conc. exp. 1766. 101. ex Dec.

³⁶ Staatsarchiv. St. R. 1766. 3077.

³⁷ Orsz. lt. Or. ref. 1767. 80.

tésére tesz javaslatot. Borié szintén erre az álláspontra helyezkedett, de hozzátette, hogy Sopron megye felterjesztésének hangja igen mérsékelt. Mivel e véleményekhez a többi államtanácsosok is csatlakoztak, a Sopron megye feliratár hozott legfelsőbb elhatározás úgy szólt, hogy a megyét az urbáriumok ügyének bírói úton való tárgyalására nézve előterjesztett kérésért meg kell róni.³⁸

Noha a vármegyék feliratai meglehetősen határozott hangúaknak látszottak, és az államtanács ezekből következtetve komoly aggodalommal szemlélte ellenállásukat, s még a forradalom lehetőségét is oly közelinek látta, hogy a leghangosabb megyékhez katonaság kirendelését ajánlotta, a királyné dec. 18-i döntése után kitűnt, hogy a megyék tüzeinek nagyobb volt a füstje, mint a lángja, és legnagyobb részük megelégedett azzal, hogy az új rendeletek ellen való tiltakozását még a helytartó-tanács dec. 22. és 23-i rendeletének kiadása előtt papírra tette, az elkezdett mű megvalósulásának megakadályozásában azonban ennél is továbbmenő ellenállást ezután már csak Pozsony és Nyitra megye fejtett ki. A megyék tiltakozása az urbáriumok elkészítésénél követendő új eljárás mód ellen tulajdonképpen már úgysis túlhaladott álláspont volt, mivel a régi rend fenntartásáért vívott esatát még 1765-ben megvívta és elvesztette a helytartó-tanács, mielőtt a megyék tudtak volna róla, sőt az úrbéri szabályozás munkája az új rendnek megfelelően 1766-ban már úgysis akadálytalanul folyt a dunántúli vármegyékben, ahol külön e célra kirendelt királyi biztosok gondoskodtak arról, hogy pontosan elég legyen téve a királyné rendeleteinek. Ámbár a dunántúli megyékbe tulajdonképpen és kifejezetten is a parasztok zavargásának lecsillapítására mentek a királyi biztosok, előre volt látható, hogy ugyanerre az útra fog lépni az udvar az esetben is, ha nem a parasztok, hanem a nemesek ellenállása teszi lehetetlenné az új rend életbeléptetését.

³⁸ Staatsarchiv. St. R. 1766. 3077.

Az ellenszegülés.

A helytartó-tanács dec. 22-i rendeletének vétele után Pozsony megye az urbáriumok ügyében újabb előterjesztés vételére határozta magát, s 1767. ápr. 9-én és 10-én tartott ülésének megbízásából ápr. 13-án két kiküldötte személyesen nyújtotta be a vármegye feliratát a kancelláriához, amely a Mária Teréziához intézett feliratot még aznap továbbította.

A vármegye mindenekelőtt azt kérte, hogy a királyné az úrbéri ügyeket az ország törvényeinek és eddigi szokásainak megfelelően továbbra is bírói úton intéztesse el, mert a régi szokástól való eltérés sem az uralkodónak, sem a köznek nem válik hasznára, ezenkívül sérti a nemesi kiváltságokat és meglazította a parasztoknak földesuruk iránt tartozó engedelmisségét. Ez álláspontjának kifejtése után jelentette a vármegye, hogy a túlságos megterhelhetőségéről panaszkodó Cseszte és Ottóvölgy községek ügyében az úriszék és a megyei ítélőszék már az elmúlt év novemberében döntött, az ottani földesurak kihágásait megszüntető ítéletet már végre is hajtották, továbbá hogy ugyanilyen módon fog eljárni a vármegye a hasonló panaszt tevő három másik község ügyében is, megjegyezvén ezenfelül, hogy megindult a vizsgálat a pozsonyligetfalvaiak panaszsa ügyében is, de ez alkalommal a megye által kiküldött szolgabíró és esküdt úgy találták, hogy a lakosság semmit sem tud a nevében benyújtott panaszokról, amiből következik, hogy az ottani földesúr semmiféle kihágást nem követett el. Végül azt jelentette a vármegye, hogy a királyhidaiak és az éberhárdiak panaszsa ügyében a megyegyűlés elrendelte a vizsgálatot.

A kancellária a felirattal kapcsolatban először is azt jegyezte meg felterjesztésében, hogy Pozsony megyével már többször közölte a legfelsőbb királyi akaratot, amelynek értelmében a vármegyei ítélőszék döntéseit legfelsőbb felülvizsgálat céljából a helytartó-tanács-hoz, azaz a legfőbb közigazgatási hatósághoz kell felterjeszteni. Mivel azonban

a megye felterjesztéséből világosan látszik, hogy a megye e rendeletnek nem engedelmeskedett, a legerőteljesebben tudatni kell vele, hogy Ófelsége legmagasabb elhatározásához határozottan ragaszkodik és attól eltérni semmiféle körülmények közt nem fog, s arra is fel kell hívni a vármegye figyelmét, hogy ezt most utoljára mondják meg neki és tartsa kötelességének a feltétlen engedelmeskedést. Hasonlóképen a királyi rendeletekhez való pontos ragaszkodásra kell figyelmeztetni a kancellária szerint a vármegyét Cseszte és Ottóvölgy ügyében is, és fel kell hívni, hogy legkésőbb jelen rendelet vételétől számított 14 nap alatt újabb megyegyűlés bevárása nélkül terjessze fel a megye ítélőszékének e két helység panaszsa ügyében hozott határozatát.

Ugyancsak a királyi rendeletekből kifolyólag helytelennek tartja a kancellária felterjesztése a vármegye azon eljárását is, hogy a pozsonyligetfalvaiak panaszsa ügyében nem az 1765. okt. 31-i parancs szerint járt el, hanem megyei kiküldöttek által vizsgálta meg a panaszt. E panaszszal kapcsolatban azt is meg kell majd a megyének vizsgáltatnia, vajjon van-e ennek a községnek szabályszerűen elkészített urbárium. Ha nincsen, el kell azt készíttetnie, ha pedig van a községnek törvényes urbárium, vagy örökös szerződése, azt hiteles másolatban a helytartó-tanács-hoz fel kell terjeszteni.

A királyhidaiak és éberhárdiak ügyére nézve az volt a kancellária nézete, hogy ezekben a vármegye csak azért járt el úgy, amint az történt, hogy ezen úrbéri pöröknek bírói útra való vitelét biztosítsa. Mivel azonban e legfelsőbb szándék szerint a főfeladat annak eldöntése, vajjon van-e ezeknek a községeknek szabályszerűen készült urbáriumuk, el kell rendelni, hogy e célból a megye az előírt módokat szerint járjon el.³⁹

Az államtanácsosok ez alkalommal teljesen meg voltak elégedve a kancellária felterjesztésével, és mindnyájan hozzájárultak Stupan azon nézetéhez, hogy »a kancell-

³⁹ Orsz. It. Or. ref. 1767. 164.

lária előterjesztése a legkegyelmesebben előírt főszisztéma szerint való. A kancellária előterjesztésével szemben egyébként mindig annyira ingerült Borié még azt is hozzátette ehhez, hogy »a kancellária megérdemli a legfelsőbb megelégedés kinyilvánítását.«⁴⁰ E nézetnek megfelelően jött létre az ápr. 23-i legfelsőbb elhatározás, amelyet az ápr. 29-i királyi rendelet tudatott a vármegyével.⁴¹

Mielőtt a vármegye e rendelet végrehajtásához foghatott volna, egy újabb rendelet leérkezte még jobban kiélestitte a nézeteltérést a királyné és a vármegye közt. Nem tudjuk, milyen előzmények után, máj. 16-án a kancellária azzal az előterjesztéssel fordult a királynéhoz, hogy mivel tudomása szerint némely földesúr parasztjai között már Pozsony megyében is nyugtalanság keletkezett, úgy hogy a parasztok nemcsak eddigi szolgálataikat nem teljesítik, hanem féktelenkedni is készülnek, ennek elhárítására a helytartó-tanács útján el kellene rendelni, hogy a megye késedelem nélkül tartson ülést, amelyen válasszanak bizottságot e megye községeinek osztályozására, az egyes osztályokba sorolt helységek pedig úgy állapítsák meg a jobbágytelkek nagyságát, hogy a paraszt adóját is megadhassa, az uradalom iránt való kötelességeinek is eleget tehessen, de emellett meg is élhessen. Elrendelendőnek tartotta ezenkívül a kancellária azt is, hogy a megye e rendelet vételétől számított hat hét alatt legyen köteles a helységek osztályozását a helytartó-tanácsához felküldeni, ez pedig a maga véleményével kísérve mielőbb terjessze azt Öfelsége elé.⁴² A királyné hozzájárult az előterjesztéshez, mire a pozsonymegyei községek osztályozását meghagyó rendelet el is ment a vármegyéhez.

Az újabb rendelet azonban nem szüntette meg a megye ellenállását, hanem ellenkezőleg újabb összeközöztetést idézett elő. Midőn ugyanis a jún. 12-i ülésen a királyi leiratot felolvasták, a megye továbbra is ragaszkot-

⁴⁰ Staatsarchiv. St. R. 1767. 856.

⁴¹ Orsz. lt. Conc. exp. 1767. 22. ex Maio.

⁴² U. o. Or. ref. 1767. 184.

dott előbbi álláspontjához, és azt vitatta, hogy a földesúr és parasztjai közt felmerülő úrbéri pörök közösleges pöröknek tekintendők, így tehát épenúgy, mint más pörök, végső fokon a királyi kúrián döntendők el.

A helytartó-tanácsnak a megye határozatát továbbító, de azt nem referáló jún. 15-i felterjesztését megkapva a kancellária június 26-i felterjesztésében igen erőteljes kifejezésekkel mutatott rá a vármegye eljárásának helytelen voltára, és arra hivatkozott, hogy mivel a vármegye jól ismeri az uralkodó álláspontját, ezt a makaességát nem lehet szó nélkül hagyni, s a királyi rendeletnek feltétlenül érvényt kell szerezni. Mielőtt azonban erre vonatkozólag előterjesztést tenne, szükségesnek tartotta a kancellária, hogy a Pozsony megyében történekről a helytartó-tanács is nyilvánítson véleményt, és az ebből a célból a helytartó-tanácsához intézendő leirattervezetet csatolta is felterjesztéséhez.

Mivel Mária Terézia ekkor betegeskedett, a kancellária nem hozzá, hanem József császárhoz intézte felterjesztését, akit egyúttal arra is kért, hogy mindezek közlésével ne izgassa fel a királynét, hanem a csatolt rendeltervezetet alkalmas időben úgy terjessze eléje, hogy kedélyét ne nyugtalanítsa és a királyné ne nehezteljen a kancelláriára azért, mert az ezzel a felterjesztéssel terhelte.⁴³

A kancellária által előterjesztett és jún. 26-áról keltezett rendeltervezetben a királyné mindenekelőtt elégtelenségét fejezte ki a Pozsony megyében történekről felett, hozzátévé, hogy most már nem a megye újabb megintéséről van szó, hanem arról, milyen módon kell a királyi tekintélyt fenntartani és a királyi rendeleteknek gyorsan érvényt szerezni. Épen ezért azt kívánta a helytartó-tanácsból, hogy véleményes jelentését nyolc nap alatt terjessze elő.⁴⁴

Amint ebből látható, a kancellária meg akart ugyan állani az úrbéri ügyekre vonatkozó királyi rendeletek mellett, de nem akarta túlságosan felfűjni a történeket.

⁴³ U. o. Or. ref. 1767. 264.

⁴⁴ U. o. Conc. exp. 1767. 91. ex Junio.

Az államtanácsosok azonban másképen gondolkoztak, és rendkívül terjedelmes előterjesztéseikkel szinte külsőleg is ki akarták emelni az ügy fontosságát. Az első referens, Stupan, valóságos tanulmányt írt a szóban forgó kérdés történetéről is, de ezenfelül a kancelláriának a legfőbb hatalom gyakorlására vonatkozó felfogásáról is. A kérdés történetét és a megye álláspontját részletesen ismertetve rátért arra, hogy a királynének az urbáriumok elkészítésénél gyakorlandó legfőbb felügyeleti joga felől nem most merült fel vita először, hanem ha jól emlékszik rá, még 1761-ben, és akkor a kancellária előterjesztésére e felől véglegesen döntött is a királyné.⁴⁵ Ezzel szerinte végleg el is van intézve a dolog, és mivel Magyarországon a földesurak elnyomják a parasztokat, a megye pedig törvényes kötelessége ellenére sem védi meg őket ez ellen, az uralkodónak nemcsak joga, hanem kötelessége is, hogy a parasztok segítségére siessen, mert azok nélkül képtelenek lennének az állam fenntartásához szükséges adót megadni. Kiemelte ezen felül, hogy az úrbérrendezés folyamán más megyék is kétségbevonták már a királyné legfőbb felügyeleti jogát az urbáriumok elkészítésénél, de miután megmagyarázták nekik, hogy nincsen igazuk, elismerték ezt, csupán Pozsony megye maradt meg többszöri figyelmeztetés ellenére is helytelen álláspontján.

A kérdés most már az, mint lehet e helyzetből kikerülni. E célra a kancellária által ajánlott rendeletet nem tartja teljesen megfelelőnek. Kifogásolja mindenekelőtt azt, hogy a kancellária nem tartja megengedhetőnek, hogy a helytartó-tanácshoz szóló és bővebb felvilágosítást kérő rendeletet József császár, mint kormánytárs, aláírja, holott erre nézve határozott rendeletek vannak, és a királyné többi országaiban is az a gyakorlat, hogy Mária Terézia helyett József császár aláírhatja a rendeleteket. De nemcsak for-

⁴⁵ A dátumra nézve tévedett Stupan, mert ebben az ügyben a döntés a kancellária 1763. nov. 3-i előterjesztése alapján történt, még pedig oly értelemben, hogy az urbáriumok ügye, a közigazgatás hatáskörébe tartozik.

mailag, hanem tartalmilag is van a kancellária rendelet-tervezete ellen kifogása. A bevezető és a középső részt jónak tartja, azonban nem fogadja el a végső részt, amelyben az áll, hogy a helytartó-tanács esküvel fogadott köteletségének terhe alatt adjon felvilágosítást arról, hogyan áll ez a dolog. A főkérdés ugyanis szerinte nem az, hogy mi történt, hanem az, hogy helytelen dolog történt, a helytartó-tanács esküjére való hivatkozásból pedig semmi haszon nem lesz, minthogy a helytartó-tanács arra hivatkozva, hogy esküje értelmében az ország törvényei ellenére nem cselekedhetik, azt fogja majd vitatni, amit Pozsony megye állít, hiszen eredetileg tudvalevően ez volt a helytartó-tanács álláspontja is. Ezért tehát e rendelet végső részét úgy kell fogalmazni, hogy abban be kell kérni a jún. 12-i megyegyűlés jegyzőkönyvét, és ha ebből meg lehet állapítani, kik a vétkesek, a helytartó-tanács csak arra az egy kérdésre adjon véleményt, miképen kell ezt a vakmerőséget példaadás gyanánt megbüntetni, az erre vonatkozó parancsot pedig Ófelsége, a császár neve alatt kell kiadni.

Blümegen pár szóval csatlakozott Stupan véleményéhez és azt mondotta, hogy a megye renitenciája nem maradhat büntetlenül, de azt sem szabad megengedni, hogy a kancellária, vagy a helytartó-tanács kifogásolja, hogy a császár, mint coregens és az ország leendő királya, írja alá a rendeletet.

Starhemberg szintén részletesen foglalkozott a felmerült kérdéssel. Kifejtette, hogy ámbár sógora gróf Pálffy Károly tábornagy, pozsonyi főispánnak, mégis feljogosítva érzi magát, hogy véleményt nyilvánítson ez ügyben, mert hiszen a kifogásolt felterjesztés nem a főispán, hanem a megye nevében történt. A megye cselekedete szerinte is elítélendő, és akiknek a határozat meghozatalában részük volt, büntetlenek nem maradhatnak. A felállított elvek is helytelenek, főleg pedig helytelen az a mondat, amelyben az áll, hogy »sem a törvény, sem a szokás nem engedik meg azt, hogy a rendek ügyeit az országon kívül intézzék el, és csupán végrehajtás céljából küldjék ide vissza«. Ha ugyanis elfogadják ezt az elvet, ebből az következik, hogy

ha a magyar király az országon kívül tartózkodik, többé már nem is királya Magyarországnak. Noha szerinte már ennek az elvnek a felállítása is elég ok lenne arra, hogy a legszigorúbban lépjenek fel azok ellen, akik így nyilatkoznak, mégsem ajánlja ezt, mert nem tartja tanácsosnak, hogy a történetek jelentőségét ezzel is fokozzák, és esetleg valami elhamarkodott lépést tegyenek. Ezért elfogadja azt a javaslatot, hogy a megyét szólítsák fel az ülés jegyzőkönyvének felküldésére, és ha ebből pontosan megismerik, kik felelősek az ilyen kifejezésekért, akkor kérjék majd a helytartó-tanács véleményét a vétkesek büntetésére nézve. Ha azonban időközben a megye belátná tévedését, és abba hagyná az ellenállást, leghelyesebb az lenne, ha Ófelsége megbocsátana, mert minden olyat el kellene kerülni, ami az ország nagy része által úgysem jó szemmel nézett úrbéri szabályozás ügyét még inkább feltűnővé tenné. Még azt sem tartaná rossznak, ha a kancellária ennek a célnak elérésére titokban és magánúton igyekeznék a vármegyét határozata visszavonására és a hozzá küldött rendeleteknek való engedelmességre bírni, hogy Ófelségének ne kelljen kényszerrendszabályokhoz nyúlni és a bűnösöknek találtakat akarata ellenére büntetni. A rendelet aláírására nézve a Stupan által ajánlott módhoz csatlakozott.

Kaunitz hasonlóképen azt vallotta, hogy a megye ellenállását nem lehet elnézni, mert annak igen súlyos következményei lennének, azért csatlakozott Stupan javaslatához.⁴⁶

Az államtanácsosok véleménye alapján júl. 6-án létrejött legfelsőbb elhatározás úgy hangzott, hogy az uralkodó a legnagyobb nemtetszéssel értesült arról, hogy Pozsony megye a vele közölték ellenére újra szembeszáll a királyi hatalommal és olyan királyi jogokkal, amelyeket a többi megyék és az egész ország nem vonnak kétségbe, és megtagadja a legigazságosabb parancsok teljesítését. A legfelsőbb elhatározás értelmében a kancellária által javasolt leirat elküldendő a helytartó-tanácsához, de abba bele kell venni, hogy a vétkesek megállapítása céljából terjessze fel

⁴⁶ Staatsarchiv. St. R. 1767. 1495.

a megye a jún. 12-i ülés jegyzőkönyvét, a helytartó-tanács pedig referálja az ügyet és tegyen javaslatot a vétkesek példás megbüntetésére. Végül a legfelsőbb elhatározás legutolsó mondatában így rendelkezik a császár: »A leirat az én nevemben, mint coregens nevében adandó ki«.

Erre a helytartó-tanácsához intézett leiratban jún. 26-áról keltezett rendeleteire a helytartó-tanács azt a felterjesztést tette, hogy mivel a királyi rendeleteknek való nem engedelmeskedés címén a megye ellen való fellépés sok és fontos akadályba ütközik, leghelyesebbnek azt tartaná, ha a királyné még egyszer elrendelné, hogy Pozsony megye mielőbb tarison ülést, a főispán gondoskodjék arról, hogy ezen az ülésen minél többen jelenjenek meg, itt azután még egyszer vegyék elő ezt az ügyet, és hozzanak a legfelsőbb kívánalomnak megfelelő határozatot.

Amint ebből látható, a helytartó-tanács meg akarta kerülni a kérdés nehézségeit, az erőszakos fellépés helyett a békés megoldást szerette volna keresztülvinni. Ugyanerre az álláspontra helyezkedett a kancellária is, amely a helytartó-tanács felterjesztését továbbítva, júl. 24-én tett felterjesztésében kiemelte, hogy noha több olyan törvény is van, amely az uralkodó parancsainak nem engedelmeskedőkről szól, határozottan csak az 1563:78. tc. rendeli el, hogy a királyi kúria elé kell idézni az ilyen engedetlenséget, akik ha nem tudják törvényes okát adni engedetlenségüknek, 200 frt pénzbírsággal és hivatalvesztéssel büntetendők és többé semmiféle hivatalt nem viselhetnek.

Noha ez a törvény ilyen világosan rendelkezik a királyi parancsnak nem engedelmeskedőkről, a kancellária szerint mégis inkább csak egyes emberekre alkalmazható, nem pedig az egész nemességet magában foglaló vármegyére, amelyben oly nagy számmal vannak olyanok, akik semmiféle hivatalt nem viselnek. De ezenfelül nem is lenne helyes pört indítani az egész Pozsony megye nemessége ellen, mert ez esetben nemcsak a bűnösök ellen indítanak pört, hanem egyrészt Ófelségének sok főhivatalnokai ellen is, akik tisztukban eljárva jelen sem voltak a megyegyűlésen, másrészt sok ártatlan ember ellen is. Végül nem

volna a pör indítása a királynéra nézve hasznos sem, mert ha ez a dolog a bíróság elé kerülne, ott okvetlenül felvetődnek az a kérdés, vajjon bírói, vagy pedig közigazgatási úton kell-e intézni az úrbér szabályozását, és ebben a kérdésben ez esetben ugyanaz a királyi kúria döntene, amelynek hatáskörébe tartozandónak véli a közvélemény az úrbéri ügyek végső fokon való elintézését. Világos, hogy ez az eljárás mód nem lenne teljesen káros következmények nélkül való az úrbéri ügyek elintézésének folyamatba tett módjára nézve.

Mindezekre való tekintettel, továbbá az ezzel együtt járó hosszadalmas út elkerülése céljából azt a javaslatot terjesztette a kancellária a királyné elé, hogy Ófelsége mint királyi biztost küldje Pozsony megyébe a kalocsai érseket, s ennek ott való működése idejére függessze föl a megye főispánjának hatáskörét. A királyi biztost azután a királyné által a lehető legrövidebb idő alatt összehívandó megyegyűlésen ünnepélyesen kell majd a megyének fogadnia, a királyi biztos pedig e gyűlésen a királyné nevében rója meg a felsőbb rendeleteknek nem engedelmességek, bírja a megyét okosabb felfogásra, és legyen rajta, hogy a megye haladéktalanul intézkedjék azon ügyekben, amelyeknek végrehajtását eddig megtagadta, ha viszont azt látná, hogy a megye tisztviselői nem tesznek meg mindent a királyi rendeletek végrehajtására, tartson tisztújítást és állítson új tisztikart a megye élére. Bármely úton ér is el azonban sikert, erről haladéktalanul küldjön kimerítő jelentést, mire a kancellária ennek alapján előterjesztést tesz majd Ófelségének a továbbiakra nézve.⁴⁷

A kancellária felterjesztésével kapcsolatban az államtanácsosok közül Stupan úgy vélekedett, hogy a leghátrányosabb következményekkel járna a királyságra nézve, ha Pozsony megye engedetlensége ügyében a kúria döntene. Épen ezért nem volt ellene a királyi biztos kiküldésének, noha kérdésesnek tartotta a kancellária által ajánlott eljárás sikerét. Időnyerés céljából azonban jónak tartotta azt is,

⁴⁷ Orsz. It. Or. ref. 1767. 347.

ha a királyi biztossal tudatnák a királynénak az úrbérrendezés ügyében eddig kiadott döntéseit, amelyekből látható, hogy az úrbérrendezés, amelynek célja a parasztok védelme és az adó biztosítása, egyedül Ófelsége belátásától és rendelkezéseitől függ.

Stupan álláspontjához csatlakozott Blümege is, Starhemberg azonban más véleményen volt. Előadta, hogy Pálffy tábornagy, pozsonyi főispán, Bécsben járva tiltakozott előtte, nem mint sógora, hanem mint Ófelsége államminisztere előtt az ellen, hogy a megyegyűlésen történeteket egészen, vagy legalább is nagyobb részben neki tulajdonítják, holott közismert dolog, hogy a főispán a megyegyűlésen nem tehet egyebet, minthogy előterjeszti a letárgyalandó ügyeket és a többség véleményét határozatnak jelenti ki. Hogy előterjesztésében követett-e el mulasztást, könnyen meg lehet állapítani, mivel írásban olvasta fel azt, de arról már nem tehet, hogy amikor a szavazás következett, a legelőkelőbb nemesek elhagyták az üléstermet, amit azonban neki, mint elnöknek nem állott módjában megakadályozni. Épen ezért arra kéri általa Ófelségét, hogy ha ez az ügy a megyegyűlésen ismét szönyegre kerül, rendelje el a királyné, hogy az összes nemesek jelenjenek meg a megyegyűlésen, és legyenek kötelesek szavazni. Ekkor ő megkérdezte Pálffytól, reméli-e, hogy így el lehet érni a legfelsőbb szándék megvalósítását. Pálffy erre azt felelte, hogy ebben a tekintetben semmi biztosat nem mondhat, de mivel Pozsony megyében olyan sok nagy úr állott, vagy áll az uralkodó szolgálatában, reméli, hogy ilyen rendelet kiadása esetén bizonyára más lesz az eredmény, mint volt előbb, amikor csupán a kisebbrangú nemesek, vagy pedig a főnemesek meghatalmazottai szavaztak. Ezen felül még azt is megkérdezte Pálffytól, vajjon hajlandó lesz-e ő maga a kívánt értelemben szavazni. Erre a főispán azt felelte, hogy egyes szavazatoknak nincsen nagyobb jelentőségük. Noha ez kitérő válasznak látszik, mégis azt hiszi, hogy Pálffy nem ajánlotta volna ezt az eljárás módot, ha nem lenne biztos az eredményről. Befejezésül megjegyezte még azt is Starhemberg, hogy Pálffy kérésére hosszas rábeszélés

Iés után szánta rá magát arra, hogy ezeket Ófelségének a maga véleményének nyilvánítása nélkül elmondja, de végül mégis megtette, főleg pedig azért, mivel a döntés úgys a királynétől függ és ő határozza el, vajjon ezen szelídebb úton, amelynek sikeréről azonban egyáltalában nem keskedik, vagy pedig királyi biztos kiküldése útján akarja-e ezt az ügyet elintézni.

Starhemberg felvilágosításait elolvasva, Kaunitz már anank a nézetnek adott kifejezést, hogy ily előzmények után túlságosan is szigorú dolog lenne mindenért egyedül a főispánt tenni felelőssé, és ezen a címen azonnal felfüggeszteni, nem is szólva arról, hogy még mindig nem ismerik pontosan a történeteket, mert hiszen nincs kezükben a megyegyűlés jegyzőkönyve, amelyből név szerint is pontosan lehetne tudni, kik a bűnösök. Mivel pedig kérdéses, vajjon a királyi biztos feltétlenül eléri-e a kívánt eredményt, viszont ha küldetése eredménytelen maradna, ez még nagyobb kár lenne a királyi tekintélyre nézve, azt ajánlotta, hogy a helytartó-tanácsnak a kevésbbé erőszakos megoldást javasoló felterjesztését fogadják el.

Mivel az államtanácsosok véleménye megoszlott, a kancellária előterjesztését még egyszer köröztette a királyné. Újabb referációjában Stupan arra hivatkozott, hogy ő már kezdettől fogva kétségben volt az iránt, vajjon okvetlenül sikerrel fog-e járni a királyi biztos kiküldetése, viszont a kancellária javaslatát úgy értelmezte, hogy az nem jelenti Pálffy-nak a főispánság alól büntetésből való felmentését, hanem csak annyit jelent, hogy amíg a királyi biztos a megyében van, Pálffy nem gyakorolja a főispáni hatáskört. Ez álláspontjára való tekintettel most már szívesen csatlakozott Kaunitz véleményéhez, amiben követte őt Blümen is, azzal a megjegyzéssel, hogy ha a végső célt enyhébb eszközök alkalmazásával is el lehet érni, feltétlenül emellett van. Starhemberg kijelentette, hogy ő ebben a sógorát érdeklő ügyben nem óhajt véleményt nyilvánítani, de ha Ófelsége új megyegyűlés elrendelésére határozza magát, fontosnak tartja annak meghagyását is, hogy a megyei nemesek kivétel nélkül jelenjenek meg az ülésen.

Ha azután egyesek, a főispánt is beleértve, vonakodnak majd a királyi parancsnak eleget tenni, ezekkel szemben kifejezésre kell juttatni a királyné elégtelenségét. Előző votumára hivatkozva Kaunitz a többi államtanácsos véleményéhez csatlakozott, hozzátette azonban, hogy a Starhemberg által említettekre való tekintettel el kell rendelni, hogy a megye ülésén rendes jegyzőkönyvet vezessenek a szavazásról, és azt terjesszék Ófelsége elé.

E nézeteknek megfelelően fogalmazta meg aug. 18-án Stupan a legfelsőbb elhatározást.⁴⁸ A királyné azonban nem fogadta el az államtanácsosok előterjesztését, hanem a következő elhatározást írta rá a kancellária fölterjesztésére: »Mindenben egyetértek ezzel a jól kidolgozott felterjesztéssel, amely a jelenlegi helyzetben feltétlenül szükséges. E célból futárt kell küldeni az érsekhez és Baloghhoz is.«⁴⁹

Alig indította útnak a kancellária a királyi biztosokhoz a kiküldetésükről szóló rendeletet vivő rendkívüli futárt, az események máris igazolták a királyné álláspontját. Pozsony megye aug. 25-i ülésén ugyanis felolvasott a főispán egy nyilatkozatot, amelyben az állott, hogy noha a vármegye rendei a királynénak az úrbéri ügyekben érkezett rendeletét háromszor már félretették, mivel Ófelségének elhatározott szándéka, hogy kinyilvánított akaratán semmit sem változtat, mégis arra kéri, most már negyedszer a vármegyét, hogy az úrbéri pöröket terjessze fel, a vármegye helységeit földjük minősége szerint sorozza osztályokba és dolgozza ki a jobbágytelek nagyságát, összeegyeztetvén a legfelsőbb akaratot a magyar törvényekkel és a nemesi kiváltságokkal.

A főispán beszédének hatása alatt a megye elrendelte az úriszékeken és a megyei ítélőszékeken már elintézezt s a jövőben elintézendő úrbéri pöröknek legfelsőbb felülvizsgálat céljából a királynéhoz való felterjesztését, de egyúttal hozzátette, hogy »e pörök törvényes lefolytatásának és bírói úton való elintézésük módjának érvényességét fenn-

⁴⁸ Staatsarchiv. St. R. 1767. 1756.

⁴⁹ Orsz. lt. Or. ref. 1767. 347.

tartja, és a felterjesztés az ország törvényeinek, valamint a földesúri jogoknak, továbbá a nemesi kiváltságoknak sérelme nélkül történik». Egyúttal kifejezte a vármegye azt a reményét is, hogy a királyné a nemesség ősi jogait és kiváltságait sértetlenül meg fogja őrizni, s ennek megfelelően a megyei ítélőszék határozatait a bírói hatóságok által fogja felülvizsgáltatni és megváltoztatni.

A kancellária aug. 31-én terjesztette fel a megye feliratát. Kiemelte kísérő iratában, hogy a megye az urbáriumok bírói úton való elintézése érdekében fenntartással élt, s ennek megfelelően felterjesztését sem az 1765. okt. 31-i rendelet szerint a helytartótanács, tehát a legfőbb közigazgatási hatóság útján terjesztette fel, hanem közvetlenül a kancelláriához juttatta el, továbbá nem rendelte el a helységek osztályozását sem, amiből világos, hogy a sok intés ellenére is változatlanul megmaradt régi álláspontján, épen ezért a kancellária most már a lehető legsürgősebbnek tartotta a kalocsai érseknek királyi biztosként való kiküldését és az általa összehívandó megyegyűlés megtartását, megjegyezvén, hogy a Pozsonyba érkező királyi biztost a vármegyének ünnepélyesen kell majd fogadnia, s míg a megyében lesz, a főispán hatáskörének felfüggesztésével ő fog a megyegyűléseken, valamint minden más ülésen is elnökölni. Egyúttal a legfelsőbb elhatározásban említett Balogh László helytartó-tanácsos alkalmazásának minősége iránt is utasítást kért a kancellária a királynétól, és azt javasolta, hogy ha Ófelsége biztostársnak akarja Baloghot küldeni, legjobb lenne az, ha a megyegyűlésen egyedül az érsek elnökölné, az úrbéri szabályozás végrehajtása alkalmával azután Balogh biztostárs gyanánt lenne alkalmazandó az érsek mellett. Végül azt jegyezte meg a kancellária, hogy mivel Pozsony megye a helytartótanács megkerülésével a kancelláriához terjesztette fel az úrbéri pörökre vonatkozó iratokat, ezeket tulajdonképen vissza kellene küldeni, időkiméltetés céljából azonban célszerűbb lenne ezeket az írományokat itt tartani, és csak a megye helységek osztályozásának elrendelésekor kellene majd Pozsony

megyét a királyi rendeletekbe foglalt szolgálati út szigorú betartására felszólítani.

A kancellária felterjesztésére a királyné így írta rá elhatározását: »Balogh, mint biztostárs mégis azonnal csatlakozzék az érsekhez, és mindkettőjük részére minél gyorsabban el kell készíteni az utasítást.«⁵⁹

A kancellária szept. 14-i előterjesztésével tett eleget e paranácsnak s e napon jelentette, hogy a királyné rendeletét közölte a Bécsbe érkező érsekkel, akivel abban egyeztek meg, hogy okt. 5-re tűzi ki a megyegyűlést. Felterjesztette egyúttal a kancellária királyi biztos kiküldésével kapcsolatosan kiadandó rendeleteket is, amelyek közül legfontosabb volt a királyi biztosok számára készített utasítás. Ennek értelmében a királyi biztosok kiküldésének célja az, hogy az urbáriumok ügyében eddig kiadott, de még végre nem hajtott rendeleteket minden halasztás nélkül végrehajtsák. Az e célból kiküldött királyi biztosokat az okt. 5-i ülésen a megye rendjeinek ünnepélyesen kell majd fogadniok, a királyi biztosok pedig a királyné nevében meg fogják róni a megyegyűlésen ellenszegüléséért a vármegyét is, és azokat is, akiknek az ellenállás szervezésében részük volt, aminek megtörténte után engedelmességre fogják a megyét buzdítani. A megrovandók sorában Szüllő Zsigmond volt alispán szerepelt elsőnek, akit még a megyegyűlés előtt kell majd a királyi biztosoknak magukhoz hivatniok és vele a legfőbb elégedetlenséget közölniök. Vigyázniok kell a királyi biztosoknak arra is, hogy a megyegyűlésen felszólalók illedelmes hangot használjanak, és ha valakinek az intés nem használna, jelentsék az illetők neveit, hogy a királyné példásan megbüntesse őket. Át kell vizsgálniok és fel kell terjeszteniök a királyi biztosoknak a megyei ítélőszékeken már elintézett úrbéri ügyeket, továbbá gondoskodniok kell arról, hogy az úriszékeken elintézett úrbéri ügyek a megye ítélőszéke elé, onnét pedig a királynéhoz kerüljenek. Ez a vizsgálat azonban ne csak a jelenleg folyamatban levő ügyekre terjedjen ki, hanem néhány évre

⁵⁹ U. o. Or. ref. 1767. 382.

visszamenőleg is nyomozzák ki a parasztok panaszos ügyeit, és azoknak a rendelet szerint való elintézéséről gondoskodjanak. Mivel az egyes helységek osztályozását nem hajtotta végre a megye, ezt is végeztessék el a királyi biztosok, ami ha ez megtörtént, az igazságnak és méltanyosságnak megfelelően dolgoztassák ki a jobbágytelek nagyságát is. Ezenfelül tegyék közzé a prohibita generaliat is és gondoskodjanak ezek végrehajtásáról. Ha pedig azt tapasztalják, hogy a megyei hivatalnokok közül egyesek nem tesznek kellő módon eleget kötelességüknek, és nem engedelmességek pontosan rendelkezéseiknek, tartsanak tisztújító közgyűlést, s azon olyan új hivatalnokok választásáról gondoskodjanak, akik nemcsak a magyar törvényeket ismerik jól, hanem a közjóval, vagyis az adófizető néppel is törődnek. Végül azt hagyta meg az utasítás a királyi biztosoknak, hogy működésükről időről-időre, minden rendkívüli dologról pedig haladéktalanul tegyenek jelentést.⁵¹

Az előzményekből érthetően ez alkalommal a szokástól eltérőleg a királyné nem kérte ki a kancellária előterjesztésére nézve az államtanács véleményét, hanem ezt írta a kancelláriától érkező aktára: »Hosszu várakozás után így határoztam«, és csak tudomásulvétel végett küldötte el az aláírt rendeleteket az államtanácshoz.⁵²

Miután a királyné elfogadta a kancellária előterjesztését, mai kifejezést használva, programmszerűen ment minden. Az okt. 5-i igen népes megyegyűlésen a királyi biztosok Mária Terézia nevében megrótták a vármegyét viselkedéséért, az alispán pedig megígérve a legfelsőbb királyi parancsal szemben a legalázatosabb engedelmisséget, a megye nevében a legmélyebb alázatossággal és alázatos kérelemmel arra kérte a királyi biztosokat, hogy a királyi nemtetszés kiengesztelésére (amely nemtetszést az egész vármegye szerfölött fájjalja) Ófelségénél hathatós közvetítéssel vessék közbe magukat. A megye engedelmisségének legvilágosabb jele az volt, hogy még okt. 5-én meg-

⁵¹ U. o. Or. ref. 1767. 383.

⁵² Staatsarchiv. St. R. 1767. 2216.

választották a helységek osztályozására kiküldött bizottságot, amelynek az ülésen jelenlevő tagjai nyomban le is tették az esküt.

A királyi biztosok siettek azonnal jelenteni a királynénak a gyűlésen történeteket, a kancellária pedig rögtön továbbította jelentésüket a királynéhoz, aki megnyugvással vette azt tudomásul. Hogy azonban mily pontosan szokott emlékezni Mária Terézia minden rendelkezésére, ez alkalommal is kitűnt. A királyi biztosok azt jelentették, hogy nem tudtak eleget tenni utasításuk azon pontjának, amely szerint meg kellett volna inténiök Szüllő Zsigmond volt alispánt, mivel Szüllő Szlavóniába ment, megjegyezték azonban, hogy ha Szüllő onnan visszajön, ezt a rendelkezést is végre fogják hajtani. A királyné nem mulasztotta el a kancellária felterjesztésére ráírni, hogy »Szüllőt meg kell majd idézni.«⁵³

Igy ért véget Pozsony megye ellenállása az úrbéri szabályozás új rendjével szemben. Amint az események megmutatták, az engesztelhetetlennek látszó pozsony-megyei nemesség visszariadt attól, hogy az uralkodót közvetlenül képviselő királyi biztosoknak is ellentmondjon és így végeredményében csupán papírharc volt a királyné és a vármegye közt felmerülő nézeteltérés. Nagyjában véve hasonlóan folyt le, csak kissé jobban elhuzódott az úrbéri szabályozás új rendje következtében támadt utolsó összetűzés is, amelyet Nyitra megye ellenállása idézett elő.

Mint hogy az úrbéri szabályozás az udvar megállapítása szerint megyéről-megyére haladt előre, rákerült a sor Nyitra megyére is, amely kezdettől fogva ellene volt az úrbéri szabályozás új rendjének és — amint láttuk — egymásután terjesztette fel a feliratokat a régi rend visszaállítása érdekében.

1768. május 21-én rendelte el Mária Terézia, hogy az úrbéri szabályozás végrehajtása céljából Balogh László helytartótanácsos menjen királyi biztos gyanánt Nyitra megyébe,⁵⁴ amit a vármegye június 25-i igen népes ülésén

⁵³ Orsz. It. Or. ref. 1767. 426.

⁵⁴ U. o. Or. ref. 1768. 175.

hirdettek ki. A vármegye a legnagyobb sajnálattal és szomorúsággal értesült a királyné rendelkezéséről és nyomban elhatározta, hogy felír ellene. Mivel pedig a megye bízott abban, hogy szavát a királyné meghallgatja, e felirat annak bejelentésével végződik, hogy Ófelsége elhatározásának meghallgatására július 28-ára új gyűlést hívtak össze.

A kancelláriát a királyi biztos, a főispán, aki egyúttal nyitrai püspök is volt és a megye értesítették a történetekről. Mivel azonban a kancellária ezek felterjesztéseiből nem látta eléggé tisztán a dolgot, egyelőre nem terjesztett a királyné elé részletes jelentést, hanem felhatalmazást kért, hogy a megye alispánját, Dióssy Ádámot és főjegyzőjét, Selmeczy Ferencet az ülés jegyzőkönyvével együtt Bécsbe rendelhesse, s azután tehessen részletes jelentést, amihez Mária Terézia hozzá is járult.

A kancellária felhívására az alispán és a főjegyző július 13-án jelentkeztek a kancellárnál a megyegyülésnek még le nem tisztázott jegyzőkönyvével. Mivel azonban ebből sem lehetett világosan eligazodni, meghagyta nekik a kancellária, hogy másnap kora reggelre állítsák össze az ülésen történetek hű képét, és ezt a főjegyző aláírásával hitelesítve nyujtsák be, ami meg is történt. Ennek a jelentésnek és a többi jelentések adatainak tekintetbe vételével azután július 14-i felterjesztésében így állította össze a kancellária a Nyitra megye ülésén történetek képét.

Nyitra megye június 25-i ülésén, de még az ugyanazon a napon érkező királyi biztos megérkezése előtt olvasta fel a főispán a királyné azon rendeletét, mely az úrbéri szabályozás keresztülvitelét hagyta meg, s amely arról értesítette a vármegyét, hogy e rendelkezés végrehajtása céljából Balogh László megye királyi biztos gyanánt a vármegyébe, majd azután buzdította az összegyűlteket, hogy Ófelsége parancsának a legnagyobb készséggel tegyenek eleget. A főispán szavait általános csend követte, amelyet végül Dióssy alispán szavai törtek meg, aki felhozta a rendelet ellen szóló törvényeket és egyéb okokat. Dióssy érveit a főispán próbálta megcáfolni, de ez nem használt,

hanem újabb felszólalások következtek. Előbb Berényi Ferenc és Forgács Miklós grófok, majd Szerdahelyi másodalispán és Selmeczy főjegyző szólaltak fel »részint nagy hevességgel, részint kevéssé illedelmesen«, de sokak igen hangos helyesléstől kísérve. Noha két másik Berényi gróf a főispán mellett foglalt állást, az ellenzék vezetőinek heves beszéde nagy tetszésre talált, és a megye úgy határozott, hogy felír a királynéhoz. Midőn később a királyi biztos Nyitrára érkezett, még aznap magánúton, majd másnap a megyegyűlésen kinyilatkoztatta, hogy a rendelet Ófelsége szilárd akaratát, aki attól eltérni nem fog, de sem ezzel a nyilatkozatával, sem pedig a többi megyék példájára való hivatkozással nem sikerül neki a gyűlés tagjait engedelmességre bírni. Ezt látva, a királyi biztos legalább arra igyekezett a megyét rávenni, hogy a felirat hangja mérsékelten legyen, továbbá, hogy július 15-ére gyűlést hirdessenek, és addig készítsenek elő mindent, ami az egyes helységek földjének osztályozására vonatkozik.

A királyi biztos megérkezése következő napon (június 26.) tartott ülésen a főispán, a papság, a főnemesek és a köznemesek rendjéből 4—4 jelöltet nevezett ki, hogy azok illendő módon üdvözljék a királyi biztost, és egyúttal hívják meg a megyegyűlésbe is. A főispán ezen kijelentése után azonban gróf Berényi Ferenc felszólalására olyan nagy lármá kerekedett, hogy a már indulni készülő bizottság tagjai leülni kényszerültek. Hosszabb vita után végre abban egyeztek meg, hogy a főispán által kiküldöttek illendő módon üdvözölni fogják ugyan a királyi biztost, de az még a gyűlésbe való érkezése előtt jelentse ki, hogy az ülésen ki fogja majd hirdetni a megyének már elfogadott és el is készített feliratát. Hogy mily mértékben uralkodott az ülésen a szenvedély, annak bizonyága gróf Forgács Miklós kijelentése, aki a deputációból visszatérve azt mondotta, hogy a megye rendei nincsenek ellene annak, hogy a királyi biztos az ülésen megjelenjen, mert hát neki, nem mint királyi biztosnak, hanem mint magyar nemesnek úgymint szabad oda mennie. Később azután ő maga is belátta nyilatkozatának túlzott voltát, s mielőtt a királyi biz-

tos az ülésen megjelent volna, visszavonta szavait, azután pedig nyilvánosan bocsánatot kért Baloghtól.

A kancellária felterjesztése szerint tehát a főispán elbeszéléséből és a királyi biztosnak erről szóló leveléből is kiténik, továbbá a jegyzőkönyv szövege is megerősíti azt a tényt, hogy a felszólalók hangja igen illetlen volt, és hogy ebben gróf Berényin és Forgácson kívül a két alispán és a főjegyző jártak elől, holott nekik jó példát kellett volna másoknak is mutatniok az engedelmisségben. A főjegyző ezenkívül még azt a hibát is elkövette, hogy a főispán engedelmisségre buzdító felszólalásait kihagyta a jegyzőkönyvből, a felirathoz pedig másnap, a főispán elutazása után Berényi gróf biztatására egyet-mást hozzátett.

A tényállást így pontosan körvonalazva, a kancellária annak a nézetének adott kifejezést, hogy a történetek megtorlatlanul nem maradhatnak, de azt kérte, hogy a királyné nemtetszését ne terjesszék ki az egész megye nemességére, hanem csakis az ülésen szótvívó főbűnösökre.

Első ezek sorában a kancellária szerint gróf Berényi Ferenc, aki a következő ülésen is bizonyára hasonló szerepet fog vinni. Ezért legjobb az lenne, ha Ófelsége őt folyó hó 24-ére ad audiendum verbum regium Bécsbe idézné, és mindaddig ott tartaná, míg a július 28-ra kitűzött megyegyűlés véget nem ért. Selmeczyt meg kell fosztani hivatalától, és helyébe új főjegyzőt kell választatni, mert a főispán és a királyi biztos külön is kijelentették, hogy ő izgatta fel Berényit, és ha hivatalában marad, nem lehet jó végét remélni az úrbéri szabályozásnak. Forgácsot a királyné nevében szintén meg kell róni, de ezt bizza Ófelsége az alkancellárra, minthogy a kancellár Forgácsnak közeli rokona, és hasonló legyen az alispán büntetése is. Szerdahelyi helyettes alispán megrovását a királyi biztosra kellene bízni, és tudatni kellene a megyével, hogy Ófelsége törhetetlenül ragaszkodik az új rendhez és megrója a vármegyét, mert az rendeleteit nem hajtja végre, s ha a jövőben újra ilyen eset fordulna elő, a főispán névszerint jelentse a királyi rendeleteknek ellentállókat, hogy azok megfelelő büntetésüket elvegyék. Végül azt javasolta a

kancellária, hogy a megyegyűlés jegyzőkönyvébe vegyék be a főispánnak azon nyilatkozatát, amelyben a királyi rendeleteknek való engedelmisségre buzdította a megye rendeit, viszont törüljék ki onnét az ellenkező felszólalásokat, a vármegye pedig kezdjen hozzá a királyi rendelet végrehajtásához.

Mária Terézia minden megjegyzés nélkül hozzájárult a kancellária előterjesztéséhez.⁵⁵

Mig Pozsony megyében hasonló intézkedés után véget ért a megye ellenállása, addig Nyitra megye ezután is folytatta az ellenállást és megkísérelte, hogy az új rend végrehajtása folyamán nagy ügyességgel minden kínálkozó alkalmat felhasználva, újabb és újabb nehézségeket gördítsen az úrbéri szabályozás végrehajtásával megbízott királyi biztos útjába. Más szavakkal kifejezve: a nagy háborút, amelyet a megye elvesztett, felváltotta a guerilla harc, amelynek végkimenetele azonban a királyné és a megye ereje közt fennálló viszony következtében egy percig sem lehetett kétséges.

Ez az új háború csakhamar megkezdődött és a megye a magyar törvények alapján rövid idő elteltével ismét akadályokat próbált gördíteni az új rend megvalósulása elé. Midőn a megyének az úrbéri rendeletek végrehajtására kiküldött bizottsága a királyi biztos elnöklése alatt elkészült a megye helységeinek osztályozásával, a vármegye 1768. dec. 7-i ülése ezt a munkálatot fel is terjesztette a helytartótanácshoz. Az osztályozás pontosan a királyi rendelet értelmében történt ugyan, de a megye hosszabb felterjesztést esatolt hozzá, amelyben az állott, hogy mivel a jobbágytelek nagyságáról semmiféle intézkedés nincsen a törvényekben, a jobbágytelek nagyságának megállapítása föltétlenül az országgyűlés elé tartozik, és ezenfelül 16 pontban sorolta fel a bizonyítékokat a mellett, hogy a meglevő jobbágytelkeken változtatni nem lehet.

⁵⁵ U. o. Or. ref. 1768. 230. A Nyitra megyéhez intézett rendelet megvan u. o. Conc. exp. 1768. 106. ex Julio, a főispánhoz intézett u. o. Conc. exp. 1768. 107. ex Julio.

A megye határozatát 1768. dec. 23-án felterjesztve, a kancellária úgy vélekedett, hogy a jogfenntartó nyilatkozatnak nem kell nagyobb jelentőséget tulajdonítani, minthogy a megye a jobbágytelkeknek elrendelt osztályozását pontosan végrehajtotta, amiből valószínű, hogy amint ebben, úgy egyebekben is kezére jár majd a királyi biztosnak az urbáriumok elkészítésénél.⁵⁶ Az államtanácsosok mindenben csatlakoztak a kancellária véleményéhez, s ennek megfelelően készítette el Blümegen gróf államminiszter dec. 31-én a legfelsőbb elhatározás-tervezetet.⁵⁷ A királyné azonban úgy vélekedett, hogy a megye jogfenntartó nyilatkozatát nem lehet szó nélkül hagyni, ezért amidőn az államtanácsosok által ajánlott elhatározást elfogadta, ezt írta még rá az aktára: »A megye és az ottani emberek megérdemlik, hogy megfeddjék, és különösen szemmel tartásák őket.«⁵⁸

A megye jogfenntartó határozata után nemsokára következett a passzív rezisztencia. Ez az újabb háborúság az 1769 szept. 18-án tartott megyegyűlésen kezdődött el. Ekkorra készültek el ugyanis az első urbáriumok, s az új rend értelmében a megye pecsétje alatt ki kellett volna adni azokat. Amidőn ez a kérdés a megyegyűlésen szóba került, a megye rendei kijelentették, hogy készek Ófelségéért vagyoniukat és életüket is áldozni, de mivel az úrbéri szabályozás művére a vármegyének sem tényleg, sem pedig hozzájárulása által befolyása nem volt, és arra az ország törvényeinek megsértése nélkül befolyást nem is gyakorolhatott, hanem az egész dologban a királyi biztos rendelkezett, a megtörtént intézkedéseket nem ismerheti el sajátjának és érvényességüket sem erősítheti meg pecsétjének rányomásával, minthogy ez intézkedésekben a nemesek ősi szabadságának megsértését látja.

A megye feliratát okt. 27-én felterjesztve, jelentette a helytartó-tanács a királynénak, hogy a megye feliratát

⁵⁶ U. o. Or. ref. 1769. 1.

⁵⁷ Staatsarchiv. St. R 1768. 3093.

⁵⁸ Orsz. lt. Or. ref. 1769. 1.

megkapva, mindenekelőtt felvilágosítást kért a királyi biztostól a felirat létrejövetelének körülményeire nézve. A királyi biztos azt a feleletet adta, hogy a feliratot elhatározó megyegyűlést a főispán elnöklése alatt tartották, s midőn ő maga a rendek ezen szándékáról értesült, a gyűlés előtt többeket igyekezett rávenni arra, hogy ettől álljanak el, de sikertelenül.

A megye feliratára nézve a helytartó-tanács nézete az volt, hogy Nyitra megye ellen komolyan fel kell lépni egyrészt azért, mert a helytartótanács már több ízben tudatta vele az uralkodó megváltoztathatatlan akaratát, másrészt azért, mert a megye pecséthasználatainak joga az uralkodótól való, ennek következtében nem tagadhatja meg a királyi rendeletre készült okmányok megpecsételését. Mindezeknél fogva tehát szigorú rendeletet javasolt a vármegyéhez, amely szólítsa fel arra, hogy az urbáriumok elkészítésével kapcsolatban kiadott rendeleteket hajtsa végre, és ezeknek megfelelően lássa el pecsétjével az új urbáriumokat, mert az ellenszegülésben bűnösöket a legszigorúbban meg fogják büntetni. Hogy pedig a megye rendei ezen rendelet ellen előre ne szervezkedhessenek, azt javasolta a helytartótanács, hogy a királyi biztos tartsa azt titokban s csupán a nov. 8-i ülésen hozza nyilvánosságra, ezen megyegyűlésen pedig maga a királyi biztos elnököljön, és ne engedje meg, hogy ezzel a rendelettel ellenkező felszólalások történjenek.

Midőn a kancellária a helytartó-tanács jelentését okt. 30-án felterjesztette, szintén nem mulasztotta el felemlíteni, hogy mivel Nyitra megye már máskor is ellenállott az urbáriumokra vonatkozó királyi rendeleteknek, már eddig is többször kellett intézkedéseket tenni a megye ellenállásának megtörésére. Mivel mindezek a felsőbb rendelkezések a mostani esetből láthatóan nem érték el teljesen céljukat, helyesnek tartaná a kancellária, ha Ófelsége szigorúan megróná Nyitra megyét ezen újabb ellenszegüléséért, és tudatná vele, hogy az urbáriumok ügyében kiadott rendeletei megváltoztathatatlanok, és végrehajtásukhoz, amint ezt a királyi biztos el fogja rendelni, törhetetlenül

ragaszkodik, ezért azokat személyes felelősség terhe alatt hajtsák végre, az urbáriumokat pedig lássák el a megye pecsétjével. E cél biztosítására a kancellária is helyesnek tartotta, hogy a királyi biztos a nov. 8-i ülésen ne engedjen meg a megyét viselkedéséért megróvó újabb királyi rendelet ellen semmiféle tiltakozást, vagy jogfenntartást.

A királyné elfogadta a kancellária javaslatát, aláírta a Baloghhoz intézendő rendeletet, és sajátkezűleg ráírta az aktára, hogy »ennél szigorúbb megrovás is mehetett volna a vármegyéhez, amely túlságosan is messze megy«. Elrendelte továbbá, hogy Balogh külön futárral küldjön tudósítást a nov. 8-i megyegyűlés lefolyásáról, s újabb parancs vételéig ne engedje eltávozni onnét a rendeket.⁵⁹

A királyi biztos pontosan meg is felelt megbízatásának, midőn azonban a nov. 8-i ülésen a királyi rendeletet felolvasta, a megye mégis kijelentette, hogy a legfelsőbb királyi rendeletnek alattvalói hűséggel engedelmeskedik ugyan, de amint az úrbéri szabályozás elrendelése óta állandóan védte a nemesi jogokat és kiváltságokat, úgy védi azokat most is, s ezt jegyzőkönyvbe kívánja foglaltatni. A királyi biztos utasításához képest ragaszkodva nem engedte meg ezt, s így csak a királyi biztosnak erről szóló nyilatkozatát vették bele a jegyzőkönyvbe.

Miután a megye tiltakozása ezzel el volt intézve, a királyi biztos a megyegyűlés alatt megkezdte a már elkészült urbáriumok hitelesítését, a készülőfélben levő urbáriumok hitelesítésére pedig két hét múlva újabb megyegyűlést rendelt el.

Mikor a kancellária Balognak erről szóló jelentését nov. 10-én Mária Terézia elé terjesztette, örömmel jegyezte meg, hogy sikerült elérni a kívánt eredményt, de egyúttal figyelmeztetendőnek tartotta a királyi biztost arra, hogy a jegyzőkönyvbe illetlen kifejezések bele ne kerüljenek, és ezenfelül javasolta, hatalmazzák fel Baloghot a megyegyűlés szétosztására, kötelezve azonban arra, hogy időről-

⁵⁹ U. o. Or. ref. 1769. 504. A rendeletek megvannak u. o. Conc. exp. 1769. 1., 2. ex Nov.

időre tegyen jelentést a helytartótanácsnak munkája előhaladásáról, és minél előbb fejezze be a vármegye úrbéri szabályozását.

A királyné mindenben hozzájárult a kancellária előterjesztéséhez,⁶⁰ és így a megye újabb ellenállása is véget ért.

Nemsokára azután az eddigieknél komolyabbnak látszó összeütközés támadt a megye és a királyné között. 1770. márc. 12-én Nyitra megye közgyűlése a vett rendeleteknek megfelelően, de csupán »információ gyanánt« felterjesztette a királyi biztos által elintézett úrbéri pörök aktáit a helytartótanácsához, megjegyezvén, hogy a pörös iratok felküldése által a törvény szerint a kúriát megillető legfőbb ítélkezési jogot megsérteni nem akarja, minthogy az egész úrbéri szabályozás a megye hozzájárulása nélkül ment végbe, az urbáriumokat a királyné rendeleteire írták alá és látták el a megye pecsétjével.⁶¹

A helytartó-tanács a megye ezen feliratát ápr. 2-án felterjesztve, annak a nézetének adott kifejezést, hogy a megye eljárása sérti az uralkodói tekintélyt és az ellenállásban való megátalkodás kétségbevonhatatlan jele. Épen ezért azt ajánlotta, hogy a főispánhoz intézett parancs útján azonnal rendeljék a helytartótanács színe elé a fentemlített határozatról szóló jegyzőkönyvvel együtt Nyitra megye alispánját és főjegyzőjét, intsek ott meg őket, hogy a jövőben ilyen ne cselekedjenek, azután a megye határozatának kifogásolt részeit töröljék a jegyzőkönyvből, a lap szélén pedig jegyezzék fel ennek megtörténtét, majd a megyének a helytartótanácsához küldött felterjesztéséről vegyenek másolatot, az eredetét viszont küldjék vissza a vármegyéhez, s a határozat helytelenítésének megtörténte után a megyegyűlésen tépjék széjjel. Végül mivel a felterjesztésből nem lehet megtudni, kinek az elnöklete alatt tartott ülésen és milyen módon hozták ezt a határozatot, azt javasolta a helytartótanács, hogy ezekre nézve a királyi biztostól kérjenek bővebb felvilágosítást.⁶²

⁶⁰ U. o. Or. ref. 1769. 510.

⁶¹ U. o. Lit. cons. 1770. 347.

⁶² U. o.

A helytartótanács véleményét ápr. 9-én kelt felterjesztésében a királyné előtt ismertetve, a kancellária mindenekelőtt azt a nyilatkozatot tette, hogy noha figyelmesen átolvasta a megye felterjesztését, sem formailag, sem érdemileg nem talált benne semmi olyat, ami a helytartótanács által ajánlott szigorú fellépést megokolná. Formailag ugyanis a megye felirata megtartja az uralkodó és alattvalói közt szokásos alárendeltségi viszonyt, tartalmilag pedig az áll benne, hogy a megye az ítélőszékén a királyi biztos elnöklése alatt letárgyalt úrbéri ügyeket Ófelsége határozott parancsára terjeszti fel, továbbá hogy az ily módon létrejött iratokat Ófelsége határozott parancsára írta alá és pecsételte meg, végül hogy ezeket az úrbéri pöröket »információ céljából«, a magyar törvények érvényességének fenntartásával terjeszti a helytartótanács elé, amely törvények szerint tudniillik az ilyen ügyekben a kúriát illeti meg a végső döntés. Ez a nyilatkozat azonban a kancellária véleménye szerint csak elméleti jelentőségű, mert a megye ezen véleménye ellenére sem késleltette a dolgok elintézését, sőt a királyi biztos jelentése szerint Nyitra megyében már az összes úrbéri iratok együtt vannak, sőt több urbárium már el is készült. Ha most a vármegyének ezen elvi jelentőségű felfogását a jegyzőkönyvből kitörlik, s annak megtörténtét a helytartó-tanács ajánlata szerint a jegyzőkönyv lapjának szélére feljegyzik, sokkal inkább felhívják erre a körülményre az utókor figyelmét, mintha a jegyzőkönyv eredeti szövege minden feltűnés nélkül helyén maradt volna. Ezenfelül kissé értelmetlennek is tűnt fel a kancellária előtt a helytartó-tanácsnak ez a szigorú felfogása, mert hiszen az urbáriumok készítéséről szóló rendeletek kiadása óta az úrbéri iratok felterjesztésekor a legtöbb megye szintén megjegyezte, hogy a kért ügyiratokat felsőbb parancsra és információ céljából terjeszti fel, de eddig ez ellen a helytartó-tanácsnak nem volt kifogása, hanem minden megjegyzés nélkül referálta az ilyen felterjesztéseket, miután pedig Ófelsége ezekben döntött, a megyék is szó nélkül végrehajtották a legfelsőbb elhatározást. Ha azonban Ófelsége mindezek

ellenére ez alkalommal valami különösebb rendelkezést kíván tenni, azt javasolja a kancellária, hogy a királyi biztos útján kérjék el a megye jegyzőkönyvét, hogy a szóban forgó elhatározás pontos szövegét ismerni lehessen, és ha Ófelsége így rendelkezik, a jegyzőkönyv felérkezte után a kancellária újabb előterjesztést fog tenni.⁶³

Az államtanácsosok a kancellária nézetéhez csatlakoztak. Borié a két főhivatal véleményét részletesen ismertette arra az eredményre jutott, hogy noha a megye a felsőbb rendeletekkel ellenkező nézetét tisztességes és meg nem botorítható szavakkal kifejezte, Ófelsége rendeletének mégis pontosan eleget tett. Miután kiemelte azt, hogy újítások alkalmával ily csekélyeségeket nem kell észrevenni, hanem következményeiből kell a dolgot megítélni, korára igen jellemző módon így fejezte be véleményadását: »Mivel a világi törvények csak a külső engedelmességet követelik, nem pedig a belső meggyőződést, és ezt valakire ráerőszakolni igen megfontolandó dolog volna, elfogadom a kancellária előterjesztését«.

A kancellária felterjesztését az ápr. 20-i államtanács tárgyalta és úgy határozott, hogy Ófelsége utólagos hozzájárulása reményében ezt az ügyet elintézés nélkül félreteszi. A királyné azonban nem járult ehhez hozzá, hanem ápr. 25-én úgy döntött, hogy a helytartó-tanácsnak elismerés jár a királyi tekintély védelmében ez alkalommal tanúsított buzgalmaért, a megye pedig megérdemli a komoly megintést, mert noha hasonló vakmerő kifejezéseiről már ezelőtt is megrótták, ezekre semmit sem adva, mégis a maga téves felfogásához ragaszkodik. Minthogy azonban a helytartó maga kérte, hogy a vármegyének a királyné által történendő megérdemelt megrovását ez alkalommal engedjék el, beleegyezett Mária Terézia abba, hogy a megye helytelen viselkedését és írásmódját a helytartó-tanács rója meg, de figyelmeztesse a megyét arra is, hogy a jövőben az alattvalói tiszteletet úgy írásaiban, mint egyébként is tartsa szem előtt, ha csak nem akarja

⁶³ U. o. Or. ref. 1770. 162.

magát annak a kemény megrovásnak kiténni, amelyet most külön kegy gyanánt elenged a királyné.⁶⁴

A legfelsőbb elhatározás alapján a kancellária elkészítette a helytartó-tanácsához intézendő leiratot, amelyet azután ápr. 28-án bemutatott az uralkodónak. A királyné a rendelet továbbításához minden megjegyzés nélkül hozzájárult,⁶⁵ és ezzel véget is ért a megyék ellenállása Mária Terézia úrbéri rendeleteivel szemben.

⁶⁴ Staatsarchiv. St. R. 1770. 1311.

⁶⁵ Orsz. ít. Or. ref. 1770. 177. Conc. exp. 1770. 18. ex. Maio.